

Een goed gesprek over de toekomst

Ouderbetrokkenheid bij loopbaankeuzes op het vmbo en het mbo

RÉGINA PETIT

PATRICIA BROUWER

JOOST MEIJER

Een goed gesprek over de toekomst

Ouderbetrokkenheid bij loopbaankeuzes op het vmbo en het mbo

RÉGINA PETIT

PATRICIA BROUWER

JOOST MEIJER

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Petit, R., Brouwer, P. & Meijer, J.

Een goed gesprek over de toekomst.

Ouderbetrokkenheid bij loopbaankeuzes op het vmbo en het mbo.

Aan dit project werkten mee: Roc Midden Nederland, CVO-Groep (CCZ, CLZ, Seyster College, Revius Lyceum), OSG Schoonoord, Globe College, De Overstap, Annet Hermans Ouders & Onderwijs, Circus Hakim, ecbo en het Kohnstamm Instituut. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

(Rapport 1010, projectnummer 20659)

ISBN 978-94-6321-074-4

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Dit onderzoek is gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

Dossiernummer 405-14-573

Uitgave en verspreiding:

Kohnstamm Instituut

Roetersstraat 31, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam

Tel.: 020-525 1226

www.kohnstammstituut.nl

© Copyright Kohnstamm Instituut, 2018

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1 Inleiding	5
1.1 Probleemstelling	5
1.2 Onderzoeksvragen	7
1.3 Consortiumpartners	7
2 Loopbaanoriëntatie en – begeleiding en betrokkenheid van ouders	9
2.1 De rol van ouders bij de studie- en beroepskeuze	9
2.2 Interventies om de rol van ouders te versterken	14
2.3 Keuze- en loopbaanbegeleiding en leerresultaten en doorstroming	17
3 Ontwerp van het programma ‘ouders en loopbaankeuzes’	21
3.1 Wat scholen doen aan keuze- en loopbaanbegeleiding en de rol van ouders	22
3.2 Het ontwerp van het programma, de werkwijze	31
3.3 Analyse en exploratie	34
3.4 Ontwerp & constructie versie 1	35
3.5 Evaluatie en reflectie op versie 1	39
3.6 Herontwerp	47
3.7 Evaluatie en reflectie versie 2	48
3.8 Implementatie en verspreiding	52
4 Opbrengsten van het programma ‘ouders en loopbaankeuzes’	53
4.1 Methode	53
4.2 Herhaalde metingen	57
5 Conclusie	65
5.1 Antwoord op de onderzoeksvragen	66
5.2 Conclusie	70

Literatuur	75
Bijlage 1: Betrouwbaarheid	81
Recent uitgegeven rapporten Kohnstamm Instituut	83

Samenvatting

Ouders zijn doorgaans belangrijke gesprekspartners bij de studie- en beroepskeuze van hun kinderen, maar tegelijkertijd kan het moeilijk zijn voor ouders om hierbij te ondersteunen. Het onderwijssysteem met de verschillende leerwegen en niveaus en de vele beroepsrichtingen maken loopbaankeuzes complex. De vraag is wat de school kan doen om de rol van ouders in de keuze-loopbaanbegeleiding op het vmbo en het mbo te versterken. Hoe kan een interventie met dit doel het beste worden vormgegeven en welke condities zijn nodig zijn voor een goede implementatie? En de hamvraag is of het de leerling helpt bij de studie- en beroepskeuze. Met andere woorden: wat zijn de effecten van de interventie op de attitude en competenties ten aanzien van loopbaankeuzes en de beroepskeuzezekerheid van leerlingen?

Onderzoeksmethodiek

Een consortium van onderzoekers en scholen voor vo en mbo in de regio Utrecht ontwikkelde en onderzocht met dit doel een programma waarbij leerlingen en ouders gedurende een schooljaar samen enkele thuisopdrachten maken. Deze thuisopdrachten zijn geïntegreerd in lessen in loopbaanoriëntatie en – begeleiding op school. Daarbij is aangesloten bij bestaande kennis en inzichten uit de literatuur en eerder ontwikkelde materialen. Het programma is geëvalueerd door middel van groepsgesprekken met leerlingen en schriftelijke evaluaties bij ouders en leerlingen waarna het programma is aangescherpt.

De effecten zijn onderzocht met behulp van herhaalde metingen bij vierdejaars vmbo'ers en eerstejaars mbo'ers. Binnen de regio zijn representatieve controlegroepen gevonden van dezelfde leerroutes en leerjaren. De verschillen in de ontwikkelingen tussen de leerlingen die wel en niet deelnamen aan het programma is daarmee onderzocht.

Belangrijkste resultaten

Uit evaluaties bleek dat leerlingen en ouders het programma aardig positief hebben gewaardeerd en een deel van hen hier profijt van heeft gehad. In het vmbo is het programma iets positiever ontvangen dan in het mbo en ouders hebben het programma iets positiever gewaardeerd dan leerlingen. Voor leerlingen had vooral het praten over eigen kwaliteiten meerwaarde en bij een deel van hen hielp het bij de keuze van een vervolgopleiding of beroep. Ouders waardeerden het op deze wijze betrokken te worden door de school. Door thuis samen te werken aan de opdrachten met hun kind, namen zij de tijd om na te denken en te praten over de beroepskeuze. Eveneens zijn verbeteruggesties genoemd. Het moment waarop het programma plaatsvond in het laatste jaar van het vmbo sloot niet helemaal aan bij de fase van het keuzeproces. Dit had in het derde leerjaar of eerder moeten plaatsvinden. Op het mbo was het programma (bij een smalle mbo-opleiding) te algemeen en te weinig toegespitst op de beroepsrichting die al gekozen was.

De implementatie in de scholen verliep moeizaam, maar is uiteindelijk na diverse aanpassingen aan het programma wel gelukt. Tijdens het ontwerpproces hadden de betrokkenen op de scholen weinig tijd om input en reacties te geven en er waren veel personele wisselingen. De uitvoerders van het ontwerp die meestal zelf niet hadden meegedacht over het ontwerp, konden soms niet goed uit de voeten met het programma.

Het programma zoals dat aanvankelijk was ontworpen met vier bijeenkomsten op school bleek te omvangrijk te zijn voor ouders. Ook docenten kregen dit organisatorisch moeilijk geregeld. Een beperkte tijdsinvestering en laagdrempelige deelname door ouders met thuisopdrachten bleek wel goed haalbaar te zijn.

Draagvlak binnen de scholen is een aandachtspunt. Het programma is nu nog te veel iets van enkele docenten die dit belangrijk vinden en zich hiervoor inzetten. Ook is verbetering mogelijk in het integreren van thuisopdrachten in het LOB-curriculum.

Bij de leerlingen op zowel het vmbo als het mbo blijkt een significant effect op de loopbaancompetentie 'loopbaansturing'. Loopbaansturing betreft het vermogen om sturing te geven aan de eigen loopbaan, bijvoorbeeld door zelf initiatieven te nemen om in de praktijk dingen uit te proberen en te leren wat nodig is om loopbaankeuzes te maken. De gemiddelde scores van de leerlingen die deelnamen aan het programma gaan tussen voor- en nameting vooruit, terwijl zij bij leerlingen die niet deelnamen hetzelfde blijven. Dit is een aanwijzing dat het programma bevorderlijk is geweest voor het ontwikkelen van deze loopbaancompetentie. Bij de overige onderzochte variabelen (attitude, loopbaangedrag, keuzezekerheid, werkexploratie, kwaliteitenreflectie en netwerken) is er sprake van eenzelfde toename in beide groepen of scoort een van beide groepen hoger op beide metingen. Bij deze variabelen zijn dus geen aanwijzingen voor een effect van het programma. Verder is de sterkte van het verband tussen 'invloed van anderen' (waaronder van ouders) en de onderzochte variabelen (attitude, loopbaangedrag, keuzezekerheid, werkexploratie, kwaliteitenreflectie en netwerken) bij leerlingen die hebben deelgenomen aan het programma, na het programma toegenomen. Dus een toegenomen betrokkenheid van anderen gaat samen met hogere scores op de competenties. Gezien de

doelstelling van het project om de rol van ouders bij de studie- en beroepskeuze te versterken is dit een uitkomst in de te verwachten richting. Of het hier om een effect van het programma gaat, valt moeilijk te zeggen.

Aanbevelingen voor leraren, beleidsmakers en schoolmanagement

De eerste versie van de interventie bleek te omvangrijk en tijdrovend voor ouders. Dit onderzoek laat zien dat ouderbetrokkenheid ook met een programma van beperkte omvang met thuisopdrachten van nut kan zijn. Een aanbeveling is wel om de thuisopdrachten een vervolg te geven in loopbaanlessen op school zodat er dieper wordt ingegaan op de behandelde thema's en het nut van de opdrachten voor leerlingen duidelijker is.

Een risico op organisatorisch niveau is dat men onderschat hoeveel tijd nodig is om een dergelijk nieuw programma op een goede manier te implementeren in het onderwijs. Experimenteren en evalueren is hierbij van belang. Start dus vroeg genoeg en met het hele team zodat teams meedenken en mee ontwikkelen aan het programma in het belang van eigenaarschap. Start ook vroeg genoeg voor leerlingen, bijvoorbeeld in het derde leerjaar van het vmbo en niet pas in het laatste jaar als keuzes al grotendeels zijn gemaakt. Nu kwam het programma voor een aantal leerlingen te laat.

Over het onderzoek

Dit praktijkgerichte onderwijsonderzoek is gefinancierd door het NRO.

1 Inleiding

1.1 Probleemstelling

In het beroepsonderwijs oriënteren jongeren zich op een beroepsrichting (in vmbo) en kwalificeren zich voor een beroep (in mbo), waarbij velen nog onzeker zijn over de gekozen beroepsrichting. Mede als gevolg van die onzekerheid komen schooluitval en switchen veel voor. Een consistent patroon is dat leerlingen die aan het eind van het vmbo niet goed weten naar welk werk(veld) hun interesse uitgaat een grotere kans hebben op schooluitval en switchen in het mbo. Vooral in de sector Economie van het vmbo is het beroepsbeeld van jongeren minder duidelijk in vergelijking met andere sectoren (Neuvel & Van Esch 2010; 2011). De verwachting is dat een goede keuze- en loopbaanbegeleiding bijdraagt aan een weloverwogen studie- en beroepskeuze en daarmee ook aan de reductie van het switchen en de daarmee samenhangende studievertraging en voortijdig schoolverlaten. Speciale aandacht gaat uit naar leerlingen met een verhoogd risico op schooluitval; de zogenoemde risicoleerlingen. In het eerste jaar van het mbo heeft de school een grote invloed op de betrokkenheid en studievoortgang, maar bij risicoleerlingen blijkt de invloed van de school, bijvoorbeeld door begeleiding van docenten, veel geringer te zijn (Elffers, 2011). Een genoemde mogelijke verklaring is dat risicoleerlingen minder goed in staat zijn om gebruik te maken van hulpbronnen.

Ouders spelen doorgaans thuis een cruciale rol in het studie- en beroepskeuzeproces (Bakker, Denessen, Dennissen, & Oolbekkink-Marchand, 2013). Anders gezegd, waar deze inzet van het thuismilieu ontbreekt, is dit voor de betrokken jongeren een belangrijke handicap in het komen tot een overwogen keuze. De school kan activiteiten ondernemen om de betrokkenheid van ouders bij de studie- en beroepskeuze van hun kinderen te bevorderen. Uit een studie van Lusse (2013) over het contact tussen school en ouders in het vmbo bleek dat beroeps- en schoolloopbaankeuzes amper onderwerp van gesprek is tussen school en ouders. Ditzelfde kwam in een reviewstudie van Bakker et al. (2013) naar voren over de effectiviteit van ouderbetrokkenheid en de rol van leraren. Onderzoek van Van Esch et al. (2011) laat zien dat ouderbetrokkenheid in het mbo geen gemeengoed is, maar dat er goede voorbeelden zijn. Het is bekend dat voor mbo'ers met name de betrokkenheid van ouders thuis als gesprekspartner belangrijk is, maar er is minder bekend over de condities die nodig zijn voor betrokkenheid van ouders (Onderwijsraad 2010; Bakker et al., 2013). Onderzoek naar ouderbetrokkenheid in de (v)mbo-context laat zien dat een deel van de ouders, met name laag opgeleide (allochtone) ouders, moeite hebben om de begeleidende rol te vervullen. Een aanzienlijk deel van de jongeren ervaart weinig of geen hulp van ouders of anderen in hun omgeving bij het maken van hun beroepskeuze (Van Esch et al., 2011). Een van de redenen is dat dit complex is en inzicht vraagt in capaciteiten van het eigen kind, kennis van het ingewikkelde onderwijssysteem en de vele beroepsrichtingen (Van Esch, Petit, Neuvel & Karsten, 2011; Forum, 2009; Hill & Tyson, 2009; Bakker et al., 2013). Andere belemmerende factoren kunnen zijn dat ouders soms weinig ruimte geven aan hun kind voor eigen keuzes of negatieve beeldvorming hebben over beroepsrichtingen (De Koning et al., 2010). O.a. Hill & Tyson bevelen aan dat ouders ondersteuning

krijgen om hun rol als gesprekspartner bij belangrijke keuzes van hun kind te kunnen vervullen.

Er is nog weinig empirische kennis over interventies die de rol van ouders in het beroepskeuzep proces kunnen versterken. De beschikbare kennis is veelal gebaseerd op praktijkervaringen, verkennend kwalitatief onderzoek of zelfrapportage. Dit onderzoek met een kwantitatieve en kwalitatieve component waarbij bevindingen vanuit drie invalshoeken (ouder, school en kind) zijn onderzocht naast een effectmeting had als doel om de kennis op het vlak van LOB en de rol van ouders hierbij een stap verder te kunnen brengen.

1.2 Onderzoeksvragen

In het onderzoek staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. In hoeverre is er in de literatuur een verband aangetoond tussen de wijze van de keuze- en loopbaanbegeleiding, en leerresultaten en doorstroming? Wat is de rol van ouders bij keuze- en loopbaanbegeleiding en wat zijn effectieve interventies op dit gebied?
2. Wat doen scholen aan keuze- en loopbaanbegeleiding? Betrekken zij ouders hierbij? Zo ja, op welke wijze?
3. Hoe kan een interventie om de rol van ouders te versterken in de keuze- en loopbaanbegeleiding worden vormgegeven? Hoe verloopt de implementatie?
4. Wat zijn de gepercipieerde effecten van de interventie op de attitude en competenties ten aanzien van loopbaankeuzes en beroepskeuzezekerheid van leerlingen?

1.3 Consortiumpartners

In dit project werkten de volgende consortiumpartners samen:

De projectleider ouderbetrokkenheid van ROC Midden Nederland en een onderzoeker van het Kohnstamm Instituut namen het initiatief voor een onderzoeksplan. Vervolgens hebben zij contact gezocht met het regionale vmbo. Dit heeft geresulteerd in samenwerking met 'De Overstap' die als doel heeft om de overstap van het V(S)O naar het mbo binnen de regio Utrecht beter te laten verlopen. Deelnemende scholen waren: Christelijk College Zeist (vmbo-t) en het Seyster College (praktijkonderwijs) van de CVO-Groep, het Globe College (vmbo bl en gl), mbo Beauty College, mbo ICT College en mbo Gezondheidscollege. Gedurende het verloop van het project heeft het Globe College de samenwerking beëindigd. Voor deze school is een andere vmbo-school gezocht voor deelname: het Christelijk Lyceum Zeist. Door interne wijzigingen binnen Roc Midden Nederland is een brede opleiding tot servicemedewerker in de plaats gekomen voor het ICT College en het Gezondheidscollege. Verder hebben het Revius Lyceum en OSG Schoonoord deelgenomen aan het onderzoek als controlescholen. Vanwege de leerling populatie met veel allochtone ouders is Forum Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling betrokken. Forum is tijdens het project opgeheven, maar de betreffende deskundige in ouderbetrokkenheid (Annet Hermans) heeft de werkzaamheden als zelfstandige voortgezet.

De onderwijsinstellingen hebben zich vooral bezighouden met het (door)ontwikkelen en uitvoeren van de interventie onder leiding van onderzoekers en het mogelijk maken van de dataverzameling. Annet Hermans heeft zich vooral gericht op de totstandkoming en de uitvoering van een train-de trainer programma voor onderwijsprofessionals. Het Kohnstamm Instituut en Stichting CINOP - ecbo hebben de onderzoekstaken op zich genomen. Stichting CINOP – ecbo (expertisecentrum beroepsonderwijs) had een leidende rol in de kennisbenutting. Het Kohnstamm Instituut had de projectleiding.

2 Loopbaanoriëntatie en – begeleiding en betrokkenheid van ouders

In dit hoofdstuk worden de resultaten van een beknopte literatuurstudie beschreven:

1. De rol van ouders in het proces van studie- en beroepskeuze;
2. Voorkomende interventies om de rol van ouders in het keuze- en loopbaanproces te versterken en, voor zover bekend, de effectiviteit daarvan;
3. In hoeverre er een verband is tussen betrokkenheid van ouders bij keuze- en loopbaanbegeleiding en leerresultaten en doorstroming.

De literatuurstudie levert inzicht op in wat bekend is op dit terrein en vormde de basis voor het verdere onderzoek.

2.1 De rol van ouders bij de studie- en beroepskeuze

Jongeren hebben veel moeite met de studie- en beroepskeuze. Een verkeerde keuze behoort al jaren tot een van de belangrijkste redenen voor voortijdig schoolverlaten (ROA, 2011). Ouders blijken de belangrijkste beïnvloeders en gesprekspartners van het kind bij de studie- en beroepskeuze (Oomen, 2010). Maar hoe ouder de leerling, hoe minder vanzelfsprekend de betrokkenheid van ouders is. Lange tijd heerste de gedachte op scholen dat er voor ouders van mbo'ers, waarvan een deel meerderjarig is, geen rol

meer is weggelegd. De laatste jaren komen scholen hierop terug. Ook voor deze groep blijkt ouderbetrokkenheid belangrijk te zijn, vooral de betrokkenheid thuis, als gesprekspartner bij belangrijke keuzes. (Van Esch et al., 2011). Ook loopbaanoriëntatie en – begeleiding (LOB) leeft bij scholen en ouders. Ouders willen meer actief betrokken worden bij keuzemomenten van hun kinderen (Klaassen, Vreugdenhil & Boonk, 2011). Tegelijkertijd zijn er ouders die zich niet realiseren dat zij in deze fase ook nog een rol kunnen hebben (Derriks & Vergeer, 2010). De school ligt vaak buiten de woonwijk en is de drempel om contact te hebben met de school is hoger dan in het po en vo omdat leerlingen ouder zijn en het minder de gewoonte is. Ook jongeren zelf houden hun ouders liever op enige afstand van de school naarmate zij ouder worden (Van Esch e.a., 2011a; Smit, Wester, Craene & Schut, 2011).

Lusse (2015;2016) maakt bij betrokkenheid van ouders thuis onderscheid tussen de *pedagogische component*: een bemoedigende en bevestigende houding waaruit het vertrouwen in het eigen kind blijkt; de *leer ondersteunende component*, waarbij ouders school belangrijk vinden, daarover praten en interesse tonen en de *loopbaanondersteunende component* waarbij ouders als een klankbord fungeren bij schoolloopbaankeuzes.

De pedagogische component

Oomen (2010) stelt dat de invloed van ouders op de loopbaan van hun kind subtiel, complex, en vaak impliciet is en dus moeilijk is vast te stellen. Zij noemt een aantal factoren die van invloed zijn. De ouderschapsstijl, waarbij proactieve ouders met een gezaghebbende ouderschapsstijl die reageren op hun omgeving hun kinderen goed kunnen helpen. Oomen merkt op dat de interactie tussen kinderen en hun ouders over loopbaankeuzes zich over een lange periode uitstrekken, gesprekken verschillende vormen aannemen (onderhandelen, mogelijkheden verkennen, ook wel ruzie maken) en er diepergaande agenda's schuil kunnen

gaan achter de gesprekken over de loopbaan, zoals bijvoorbeeld een verstoorde relatie herstellen. Ook de gezinsdynamiek is van belang: ouderlijke steun, begeleiding en aanmoediging, maar ook de interactie tussen alle gezinsleden, ook tussen broers en zussen heeft een invloed op de identiteitsvorming en voorkeuren voor beroepsrichtingen. Wanneer ouderlijke steun ontbreekt of de vorm heeft van druk of dwang, dan kan dit averechts werken en leiden tot onvermogen om zich te oriënteren of beslissingen te nemen (Oomen, 2010).

Leerondersteuning

Vrijwel alle ouders hechten (naar oordeel van het kind) grote waarde aan de opleiding van hun kind (Van Esch e.a., 2011b). Dit geldt voor zowel vaders als voor moeders. Opvallend hierbij is dat de ouders van niet-westerse origine, die gemiddeld genomen lager zijn opgeleid, meer waarde hieraan lijken te hechten. Mogelijk zijn zij zich meer bewust van het gemis van een opleiding en wensen zij dat hun zoon of dochter een betere toekomst tegemoet gaat dan zij zelf. Vaak zijn er andere redenen dan onverschilligheid voor weinig contact en bemoeienis met de opleiding, bijvoorbeeld omdat ouders niet weten dat dit verwacht wordt of onzeker zijn (Van Esch e.a., 2011b; Mijs, 2008).

Ouders hebben behoefte aan contact met school om hun ondersteunende rol te kunnen vervullen maar de drempel om op school te komen kan hoog zijn (Lusse, 2014). Leraren houden ouders soms op afstand terwijl ouders wel behoefte hebben aan contact met de school (Oostdam en Hooge, 2012). Communicatie tussen school en ouders kan moeizaam verlopen wanneer de docenten zichzelf zien als een 'expert' en zij kritisch naar ouders zijn die een andere mening dan zichzelf hebben of die niet de soort ouderlijke ondersteuning bieden zoals het volgens hen hoort (Lasky, 2001). Ouders uit lagere sociaaleconomische milieus worden niet altijd serieus genomen en soms als lastig ervaren.

Zij vinden het dan ook vaak moeilijk om goed te communiceren met de school en hun zorgen bespreekbaar te maken. Verder wordt genoemd dat het beeld dat ouders hebben over hun rol bij het onderwijs van hun kind nogal eens verschilt van verwachtingen van de school. Opvattingen van docenten, zoals een eenzijdig beeld van 'de ideale ouder', kunnen het contact belemmeren (Bakker e.a., 2013).

Loopbaanondersteuning

Middelbaar en hoger opgeleide ouders voelen zich doorgaans tamelijk betrokken bij de opleiding en lijken redelijk goed in staat te zijn hun kind te helpen bij de opleiding en studie- en beroepskeuze (Groeneveld & Van Steensel, 2009). Een deel van de ouders, met name laag opgeleide (allochtone) ouders, heeft moeite om de begeleidende rol te vervullen. Een aanzienlijk deel van de jongeren ervaart weinig of geen hulp van ouders of anderen in hun omgeving bij hun beroepskeuze (Van Esch e.a., 2011b). Contact met deze laatste groep ouders komt vaak moeizaam tot stand en de opkomst op ouderavonden is gering (Van Esch e.a., 2011a; Van der Molen, 2009).

Een knelpunt dat in literatuur naar voren komt is dat ouders hun kinderen soms weinig ruimte geven om zelf een keuze te maken voor een vervolgopleiding of beroep. Bepaalde beroepen worden soms gezien als 'niet voor ons soort mensen' of als typische beroepen voor jongens of juist voor meisjes en sommige beroepen hebben een lage status in de ogen van ouders (Van der Gaag, 2003; Gottfredson, 2003). En beelden over beroepen kloppen vaak niet met de realiteit. Ouders of de sociale omgeving kunnen zo de keuzemogelijkheden inperken omdat beroepen niet of minder goed tot de acceptabele keuzemogelijkheden behoren. Ouders kunnen soms onrealistisch hoge verwachtingen van de opleiding en toekomstperspectieven van hun kind hebben, bijvoorbeeld als zij zelf weinig kennis van-, en ervaring met het onderwijs en de arbeidsmarkt hebben.

Tot slot moet opgemerkt worden dat betrokkenheid van ouders bij de studie- en beroepskeuze niet voor alle studenten tot hetzelfde positieve resultaat zal leiden. Betrokkenheid van ouders kan ook leiden tot controle of zelfs intimidatie en zo de onafhankelijkheid van jongeren in de weg staan (Oomen, 2010). En niet alle ouders zijn in staat om een bijdrage te leveren. Er zijn aanwijzingen dat ruim een kwart van de mbo'ers thuis niet kan praten over de beroepskeuze (Van Esch e.a., 2011b). Ouders missen bijvoorbeeld actuele kennis over de mogelijkheden in het onderwijs, beroepen en de arbeidsmarkt (Oomen, 2010). Genoemde oorzaken hiervoor zijn een lage opleiding, gebrekkige taalbeheersing of analfabetisme, een beperkt sociaal netwerk of sociale of persoonlijke problematiek zoals overbelasting. Om bij te dragen aan de studie- en beroepskeuze is allereerst interesse en betrokkenheid van ouders van belang. Maar om een goede gesprekspartner te zijn voor zoiets complex als de beroepskeuze is enige kennis over het onderwijs en de arbeidsmarkt, of in elk geval de mogelijkheid om hier meer over te weten te komen noodzakelijk.

Het spreekt voor zich dat scholen iets kunnen betekenen om deze kennis en vaardigheden van ouders te vergroten maar voor sommige ouders zal dit wellicht niet op tijd (voor diplomering van hun kind) mogelijk zijn. Voor kinderen van deze ouders kan extra loopbaanbegeleiding op of via de school noodzakelijk zijn. Dit bijvoorbeeld voor het helpen aanboren van hulpbronnen buiten het gezin (bijvoorbeeld via medestudenten, vrienden, kennissen, andere familieleden of docenten) of loopbaanbegeleiding door ouderejaars leerlingen of beginnende beroepsbeoefenaren. Dit gebeurt in zekere zin al van nature zoals bijvoorbeeld broers en zussen die een grote rol spelen wanneer deze van ouders minder is (Bakker e.a., 2013).

2.2 Interventies om de rol van ouders te versterken

In deze paragraaf behandelen we niet alleen interventies die gericht zijn op ouderbetrokkenheid specifiek bij loopbaankeuzes, maar ook interventies en werkwijzen in brede zin om ouders te betrekken bij het onderwijs, omdat dit een noodzakelijke voorwaarde kan zijn. Bijvoorbeeld van begin af aan een goede relatie opbouwen met ouders en duidelijk zijn over verwachtingen wordt gezien als een noodzakelijke voorwaarde voor samenwerking tussen school en ouders in de begeleiding van het kind (Bakker e.a., 2013; Lusse, 2014; Van Esch e.a., 2011) zoals bij de studie- en beroepskeuze. De eerste alinea's betreffen de interventies in brede zin, de laatste drie zijn specifiek gericht op de studie- en beroepskeuze.

Van begin af aan ouders betrekken en verwachtingen uitwisselen

Het belang van de aanwezigheid van een ouder bij het intakegesprek wordt genoemd zodat wederzijdse verwachtingen van begin af aan duidelijk zijn. (Groeneveld & Steensel, 2009; Van Esch et al., 2011a; Lusse, 2013; Bakker e.a., 2013). Beroeps- en schoolloopbaankeuzes blijken amper onderwerp van gesprek tussen school en ouders (Lusse, 2014). Lusse beveelt aan om de schoolloopbaanontwikkeling van de leerling als leidraad voor het contact met ouders te nemen. Nodig ouders uit voor alle reguliere voortgangsgesprekken met leerlingen over hun toekomst. (Van Esch e.a., 2011a; Lusse, 2014). Bijeenkomsten zoals ouderavonden en opvoedcursussen waarin ouders elkaar spreken versterken tevens de netwerken van ouders, ook in het belang van de leerling (Van Esch e.a., 2011a; Houkes & Kok, 2009).

Positief contact

Uit een studie van Lusse (2013) over de vormgeving van het contact tussen school en ouders in het vmbo bleek dat scholen ouders vaak pas benaderen als er problemen zijn waardoor het contact een negatieve connotatie krijgt. Het is van belang om de

aandacht niet te veel te richten op problemen, maar juist ook op positieve kanten (Lusse, 2013, 2014, Van Esch e.a., 2011a).

Vertrouwen geven

Ouders die het gevoel hebben hun ondersteunende rol goed te vervullen, doen dit beter dan ouders die twifelen aan wat er van hen wordt verwacht. De school kan handvatten geven naast begrijpelijke informatie (Lusse, 2014).

Informatie geven over het onderwijs en de arbeidsmarkt

De mogelijkheden van ouders om de schoolcarrière van hun kind te volgen en positief te beïnvloeden, zijn voor een groot deel klasse bepaald (Mijs, 2008). Kennis over het onderwijssysteem en de arbeidsmarkt is complex, zeker voor ouders die zelf laag opgeleid zijn, opgeleid zijn in een ander land of ouders die taalproblemen hebben. Maar ook voor hoog opgeleide ouders is het beroepsonderwijs en de vele beroepen op de arbeidsmarkt complex. Ouders hebben behoefte aan informatie over de sector- en profielkeuze en vervolgopleidingen (Lusse, 2014). Het ontbreekt ouders van leerlingen in het vmbo en mbo veelal aan basale informatie, zoals welke opleiding het kind volgt en op welke locatie (Van Esch e.a., 2011a).

Er is nog weinig bekend over effectieve interventies in het versterken van de rol van ouders bij loopbaankeuzes van hun kind. Recent vond een onderzoek plaats bij 12 vmbo scholen waarbij thuisopdrachten, loopbaangerichte voortgangsgesprekken en interactieve ouderbijeenkomsten zijn onderzocht. De resultaten van dit onderzoek van Kuijpers, Strijk & Lusse (2017) is in onderstaande drie paragrafen beschreven.

Thuisopdrachten

Thuisopdrachten zijn opdrachten die de leerling thuis samen met ouders uitvoert. Opdrachten richten zich veelal op

gespreksvoering over kwaliteiten van de leerling, het verkennen van beroepen en het verkennen en het benutten van het netwerk van de leerlingen. Het doel van deze opdrachten is om het gesprek thuis tussen leerling en ouders over loopbaankeuzes te stimuleren en de kwaliteit van deze gesprekken te verbeteren. Vooral ouders hebben de thuisopdrachten als positief ervaren en hebben vaker meer verdiepende en op reflectie gerichte gesprekken gevoerd met hun kind. Ook leerlingen vonden dat de thuisopdrachten hen hielpen bij het reflecteren op kwaliteiten en keuzes. Inbedding in het onderwijsprogramma bleek op veel scholen een aandachtspunt. Daar waar de opdrachten beter ingebed waren en aansloten op het niveau van ouders en leerlingen, kwamen ouders beter voorbereid naar oudercontactbijeenkomsten.

Loopbaangerichte voortgangsgesprekken

Loopbaangesprekken met leerlingen in het vmbo en mbo zijn gebruikelijk. Het verschil met deze gesprekken is dat ook ouders deelnemen aan het gesprek. Gesprekken richten zich op loopbaankeuzes van de leerling. Op de scholen uit dit onderzoek kwamen deze gesprekken in plaats van de traditionele rapportgesprekken. Tijdens deze gesprekken was er meer interactie tussen de leerling en ouders vergeleken met de traditionele gesprekken. Ouders waren door deze gesprekken beter op de hoogte van de mogelijkheden van hun kind en van wat zij zelf konden bijdragen. Doordat leerlingen altijd bij deze gesprekken aanwezig waren, werd hun eigenaarschap en regie vergroot.

Interactieve ouderbijeenkomsten

De interactieve ouderbijeenkomsten die plaatsvonden op de vmbo-scholen zijn specifiek gericht op loopbaankeuzes. De interactieve component is dat de avond niet eenzijdig wordt ingevuld door de school, maar leerlingen en ouders een actieve bijdrage leveren, bijvoorbeeld doordat de leerling een presentatie

geeft over eigen kwaliteiten in relatie tot ervaringen met beroepen, zoals tijdens de stage of dat spelvormen worden gebruikt. Door deze interactieve bijeenkomsten werden ouders zich beter bewust van ervaringen en te maken keuzes van hun kind. Leerlingen ondervonden meer steun van ouders. De opkomst op deze bijeenkomsten was veel groter dan bij traditionele ouderavonden en deze vorm droeg bij aan beter contact tussen school en ouders tijdens en na de bijeenkomst. Een goede organisatie van zo'n bijeenkomst is wel van essentieel belang.

2.3 Keuze- en loopbaanbegeleiding en leerresultaten en doorstroming

De keuze- en loopbaanbegeleiding heeft geen directe invloed op leerresultaten en doorstroming, maar verloopt via de beïnvloeding van de studie- en beroepskeuze van leerlingen. Leerlingen met een scherp beroepsbeeld zullen met een aantrekkelijk beroepsperspectief voor ogen naar verwachting gemotiveerder zijn om hun opleiding af te ronden en kunnen beter een passende vervolgstudie kiezen. Neuvel & Van Esch (2004, 2005, 2006, 2010, 2011a, 2011b, 2014) hebben diverse onderzoeken uitgevoerd naar loopbaanoriëntatie in het vmbo en daarmee samenhangend naar de studie- en beroepskeuze van vmbo-leerlingen, de doorstroom naar het mbo (en havo) en de resultaten in het begin van het mbo. Ook Elffers (2011) heeft onderzoek naar die relaties gedaan. Over het direct betrekken door de school van ouders, specifiek bij de keuze- en loopbaanbegeleiding, is weinig bekend (Bakker et al., 2013).

De meeste studies laten positieve effecten zien van de betrokkenheid van ouders bij het onderwijs (Bakker e.a., 2013). Het kan bijdragen aan schoolprestaties, motivatie, een positief zelfbeeld of voorkomen dat jongeren spijbelen of voortijdig de school verlaten. Ook spelen ouders thuis vaak een cruciale rol in

het beroepskeuzeproces. Naarmate leerlingen ouder worden, lijken zij meer baat te hebben bij vertrouwen en steun van ouders dan bij concrete hulp. De positieve effecten gelden vooral voor de betrokkenheid van ouders thuis. Er zijn ook enkele studies waaruit geen effecten of negatieve effecten bleken. De ervaren druk van ouders en overmatige sociale controle (bijv. controleren van huiswerk) kunnen averechts werken. Uit een studie van Desforges & Abouchaar (2003) kwam naar voren dat met name leerlingen uit hogere sociale milieus profiteren van de betrokkenheid van ouders. Volgens hen zou enorm lonen als ook laag opgeleide ouders toegerust zijn om hun kind te begeleiden zodat ook deze leerlingen daar profijt van hebben. Daarnaast kunnen bepaalde vormen van ouderbetrokkenheid (zoals informele ouderavonden en jaarafsluitingen) bevorderlijk zijn voor versterking van het sociale netwerk van ouders (Fasang e.a., 2010). Het brengt laag opgeleide ouders op informele wijze met elkaar in contact. De grotere cohesie tussen de ouders die daarmee ontstaat kan het sociaal vertrouwen versterken, het engagement verhogen en biedt mogelijkheden voor participatie van deze ouders. En dit werkt weer positief uit op de schoolcarrière van hun kinderen.

Meijers, Kuijpers en Winter (2010) hebben met een overzichtsstudie naar loopbaanoriëntatie en –begeleiding (hierna LOB) inzicht gegeven in factoren die LOB succesvol maken. Voorzichtig concluderen zij dat LOB bijdraagt aan leerresultaten en doorstroming. Deze conclusie is vooral gebaseerd op internationale overzichts- en metastudies. Of de positieve effecten op de langere termijn doorwerken valt niet te zeggen, vanwege het veelal ontbreken van *follow up* onderzoek. Voor Nederland is zulk onderzoek niet voorhanden. Belangrijk volgens hen is dat leerlingen in aanraking komen met de beroepspraktijk, geïnformeerd zijn over opleidingsrichtingen en regelmatig met een mentor of docent praten over keuzes. Vraagsturing, waarbij de

leervraag van de leerling centraal staat in plaats van het aanbod van de school, wordt eveneens als bevorderlijk beschouwd.

Onderzoek van Hill en Tyson (2009) laat zien dat er een verband is tussen de betrokkenheid van ouders van adolescenten bij het onderwijs en schoolprestaties. De aard van deze betrokkenheid lijkt wel anders te worden naarmate leerlingen ouder worden.

Waar ouders in eerdere jaren van betekenis waren bij huiswerk en deelnemen aan schoolactiviteiten, hebben zij in een latere fase vooral betekenis als gesprekspartner bij belangrijke keuzes voor de toekomst, zoals de studie- en beroepskeuze, kansen op de arbeidsmarkt en het bediscussiëren van adequate leerstrategieën.

Onderzoek van Perna en Titus (2005) laat zien dat de frequentie waarmee ouders met hun kind discussiëren over schoolzaken, positief samenhangt met verder studeren na de opleiding. Hill en Tyson noemen dat het investeren in dit type betrokkenheid ('academic socialization') bij adolescenten effectiever is dan investeren in de relatie met de school of in het controleren of ondersteunen bij huiswerk. Zij wijzen er wel op dat dergelijke betrokkenheid bepaalde eisen stelt aan ouders en dat gezocht moet worden naar wegen om ouders daarbij te helpen, zodat zij:

- hun kinderen kunnen stimuleren en wijzen op het belang van hun opleiding voor de toekomst;
- hun kinderen kunnen ondersteunen bij het maken van keuzes zoals een beroepskeuze;
- kunnen praten en adviseren over adequate leerstrategieën;
- kunnen praten en adviseren over kansen op de arbeidsmarkt.

Benner, Boyle & Sadler (2016) onderzochten het effect op de langere termijn van drie soorten ouderbetrokkenheid (school-based, home-based, academic socialization) op schoolprestaties. Alle drie de vormen van ouderbetrokkenheid bleken positief samen te hangen met goede schoolprestaties, schoolbetrokkenheid en de hoogte van het behaalde onderwijsniveau. In het onderzoek is ook gekeken naar verschillen

tussen leerlingen naar sociaaleconomische status. Leerlingen uit lagere sociale milieus bleken meer profijt te hebben van 'school-based' betrokkenheid van ouders waarbij ouders op school deelnemen aan activiteiten, terwijl de sociaal economisch meer bevoorrechte leerlingen meer profiteerden van bepaalde vormen van 'academic socialization'. De onderzoekers geven de suggestie dat inspanningen van scholen om ouders te betrekken mogelijk effectiever zijn wanneer ze meer strategisch worden ingezet: interventies voor ouders van de sociaaleconomisch meer bevoorrechte leerlingen meer richten op academic socialization en school-based activiteiten organiseren voor ouders uit sociaaleconomisch lagere milieus.

3 Ontwerp van het programma ‘ouders en loopbaankeuzes’

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de tweede en derde onderzoeksvraag. Eerst wordt ingegaan op de wijze waarop de deelnemende scholen aandacht besteden aan LOB en in hoeverre ouders daarbij betrokken worden. Hiermee wordt antwoord gegeven op de tweede onderzoeksvraag: Wat doen scholen aan keuze- en loopbaanbegeleiding? Betrekken zij ouders hierbij? Zo ja, op welke wijze? Vervolgens wordt het ontwerp van het programma beschreven ‘Ouders en Loopbaankeuzes’. Hiermee wordt de derde onderzoeksvraag beantwoord: ‘Welke interventies kunnen de rol van ouders versterken in de keuze- en loopbaanbegeleiding? Hoe verloopt de implementatie?’

Het doel van het programma is om de betrokkenheid van ouders¹ bij de loopbaankeuzes van hun kind te vergroten en te bevorderen dat leerlingen in het vmbo en mbo weloverwogen loopbaankeuzes maken om daarmee switchen en voortijdig schoolverlaten te voorkomen. In het onderzoek wordt het ontworpen programma ‘Ouders en Loopbaankeuzes’ (vanaf nu: het programma) beschouwd als een interventie. Het doel van het programma is om beter zicht te krijgen op ‘wat werkt’ in het studie- en loopbaanproces en het betrekken van ouders hierbij, zodat scholen

1 Waar ‘ouders’ staat kan ‘ouders of verzorgers’ worden gelezen

het programma ook na afronding van het onderzoek kunnen inzetten. Bij het ontwerp van het programma is voortgebouwd op producten die ROC Midden Nederland in samenwerking met andere partijen ontwikkelde in het kader van 'Parents Matter'. Parents Matter is een Europees project gericht op het stimuleren van ouderbetrokkenheid in het middelbaar beroepsonderwijs.

Omdat in de onderzoeksaanpak zowel een programma wordt ontworpen als onderzoek wordt gedaan naar de effectiviteit van het ontworpen programma, spreken we van onderwijskundig ontwerponderzoek (Van den Berg, 2008). Deze vorm van onderzoek is gericht op het ontwikkelen van praktijkgerichte oplossingen voor complexe onderwijskundige problemen, waarbij tegelijkertijd ook systematisch onderzoek wordt gedaan naar de kwaliteiten van de ontworpen oplossing (McKenney & Reeves, 2012; Van den Akker, Van den Kuiper, & Nieveen, 2012; Van Tartwijk, Brekelmans, Den Brok, & Mainhard, 2014).

3.1 Wat scholen doen aan keuze- en loopbaanbegeleiding en de rol van ouders

Om de tweede onderzoeksvraag te beantwoorden, is bij de deelnemende scholen en colleges bij aanvang van het project geïnventariseerd wat scholen doen aan LOB en in hoeverre ouders daarbij worden betrokken. De reden van deze inventarisatie was om te kunnen zien in hoeverre er verschillen zijn tussen vo-scholen onderling en tussen de mbo-colleges in hun reguliere LOB-aanbod voor leerlingen/studenten. Naast de interventie kunnen immers ook reguliere activiteiten van scholen op het gebied van loopbaanoriëntatie en – begeleiding eventueel effecten opleveren, die niet kunnen worden gescheiden van de mogelijke effecten van de interventie. De inventarisatie werd gedaan door middel van documentenanalyse en groepsinterviews. De groepsinterviews vonden plaats bij drie vo-scholen (twee vmbo

scholen en een school voor praktijkonderwijs) en drie mbo-colleges van Roc Midden Nederland. Twee van deze vo-scholen en één mbo college zijn in de loop van het project afgehaakt. Bij de nieuwe vo-school en het nieuwe mbo college die daarvoor in de plaats kwamen, vond deze inventarisatie niet plaats. Omdat deze nieuwe vo school deel uitmaakt van dezelfde scholengroep (CVO-Groep) als de andere deelnemende vo-scholen en ditzelfde geldt voor het mbo college dat deel uitmaakt van dezelfde mbo-instelling (Roc Midden Nederland), was er geen reden om de inventarisatie alsnog te doen omdat de werkwijze vergelijkbaar is. Dit beeld werd bevestigd tijdens een werkbijeenkomst met de nieuwe vo-school en mbo-college, waarin de resultaten van de groepsinterviews met betrokkenen is besproken en gecontroleerd op herkenbaarheid en volledigheid.

Het doel van de groepsinterviews was het in kaart brengen van activiteiten die scholen aanbieden op het gebied van loopbaanoriëntatie en –begeleiding, al dan niet met ouders: wat wordt er gedaan, hoe wordt het gedaan, in welke frequentie, de rol van de mentor/decaan en of en hoe ouders door de school in die processen worden betrokken. Hiertoe zijn zes groepsinterviews afgenomen met elk drie tot vijf LOB-functionarissen (tabel 3.1). Hierbij is gestreefd naar vertegenwoordiging van verschillende organisatie-lagen om de verschillende perspectieven in beeld te brengen.

Tabel 3.1 Overzicht geïnterviewden per school

School	LOB-functionarissen
VO-school 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Docent 2. Stage- en uitstroomcoördinator, docent 3. Stagedocent en mentor
VO-school 2	<ol style="list-style-type: none"> 1. Decaan, docent, stagecoördinator 2. Docent 3. Docent, mentor 4. Docent
VO-school 3	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teamleider, portefeuillehouder doorstroom vmbo-mbo, portefeuillehouder ouderbetrokkenheid 2. Coördinator LOB, docent 3. Mentor, docent
Mbo college 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Loopbaanbegeleider, docent 2. Loopbaanbegeleider, docent 3. Loopbaanbegeleider, docent
Mbo college 2	<ol style="list-style-type: none"> 1. Docent, loopbaanbegeleider, projectleider loopbaanbegeleiding en ouderbetrokkenheid 2. Studieloopbaanbegeleider 3. Studieloopbaanbegeleider
Mbo college 3	<ol style="list-style-type: none"> 1. Loopbaanbegeleider, docent 2. Loopbaanbegeleider, docent 3. Loopbaanbegeleider, docent 4. Loopbaanbegeleider, docent, zorgcoördinator

Inzichten uit eerdere studies (Van Esch, Petit & Smit, 2011; Lusse, 2013; Onderwijsraad, 2010; Groeneveld, van Steensel, 2009) zijn gegroepeerd rond vier pijlers.

Deze pijlers vormen de structuur voor de interviewleidraad² die is ontwikkeld en afgenomen:

² Op te vragen bij de onderzoekers

- visie en beleid. Voorbeeldvraag: Zijn de visie op en doelen voor LOB en ouderbetrokkenheid verwoord in een document?
- ontwikkeling en begeleiding. Voorbeeldvraag: Is er tijd/ruimte voor (verdere) professionalisering van LOB-gevend(en) in verband met LOB?
- organisatie. Voorbeeldvraag: Wat zijn de taken en verantwoordelijkheden van de vaste mentor/begeleider die de leerlingen/studenten geregeld ziet?
- samenwerking. Voorbeeldvraag: Op welke wijze(n) ondersteunt de opleiding ouders bij het maken van keuzes in de loopbaan van hun kind?

Tijdens de groepsinterviews zijn voor LOB-beleid en –uitvoering relevante documenten opgevraagd. De uitgewerkte interviews zijn geanalyseerd door gegevens uit het interview en documenten te ordenen naar pijler, als eerste within-case en als tweede cross-case. Dit leidde tot een overzicht van activiteiten die scholen aanbieden op het gebied van loopbaanoriëntatie en –begeleiding, al dan niet met ouders (Brouwer, Van Esch, & Van Kan, 2016).

Omdat er geen noemenswaardige verschillen bleken te zijn in het reguliere LOB-curriculum tussen de vo-scholen en de mbo-colleges waarbij uiteindelijk effecten zijn gemeten, wordt in dit hoofdstuk alleen in algemene zin ingegaan op de resultaten van de interviews, eerst voor elke pijler, vervolgens samenvattend.

Visie en beleid

Het belang van loopbaanoriëntatie en –begeleiding (lob) is onomstreden. Ook het belang van het betrekken van ouders bij de keuzemomenten en processen van hun kind wordt onderschreven door de scholen. Wel wordt erop gewezen dat de middelen uiterst beperkt zijn en er veel wordt gevraagd van de (extra) inzet van docenten. Het doel van lob en de inzet van ouders daarbij is leerlingen te ondersteunen bij het maken van keuzes in de

schoolloopbaan in het (v)mbo en daarna. Het uiteindelijke doel is om de school/opleiding met succes te doorlopen en af te sluiten en een goed vervolg te kiezen. De driehoek leerling-ouders-school is daarbij van groot belang. De school helpt leerlingen vragen te verhelderen als: wie ben ik, wat wil ik, wat kan ik, wat heb ik nodig om dat te realiseren en wat heb ik daarvoor over? Ouders zijn er om hun kind te motiveren, dat lukt niet alle ouders, maar wel mag van ouders bijvoorbeeld worden gevraagd dat hun kind op tijd op school is en geen ongewenst gedrag vertoont. Als dat laatste wel gebeurt, is het zaak dit met ouders te bespreken. Het helpt als de school met ouders op één lijn zit in de communicatie met de leerling. Dit vergt een investering van de school in het opbouwen van een vertrouwensrelatie met ouders en dat lukt niet met alle ouders. Een goede communicatie is van groot belang, over wederzijdse verwachtingen, over wat een leerling kan en wil tot het doorgeven aan ouders dat hun kind niet op school is verschenen. In praktische zin is het dan nodig om te beschikken over de juiste adresgegevens. Het laten meekomen van ouders bij de intake biedt een mogelijkheid een eerste contact te leggen, verwachtingen over en weer uit te spreken en praktische informatie uit te wisselen.

Hoewel alle geïnterviewden het belang van LOB en de inzet van ouders daarbij onderschrijven, zijn er toch teams of geledingen waarin men wat terughoudend is op het punt van ouderbetrokkenheid. En ondanks het draagvlak dat in het algemeen groot is, vertaalt zich dit niet in tijd en middelen.

Ontwikkeling en begeleiding

De plaats van LOB in het curriculum is nogal verschillend. Het komt voor dat LOB de rode draad door het curriculum vormt, ook komt het voor dat het veelal nog om losse onderdelen gaat of dat LOB als apart vak wordt gegeven. Wel doen scholen pogingen om tot een programmatische opbouw van LOB over de leerjaren heen te komen, beginnend met oriëntatie, aanscherping van keuzes in het vervolg waarbij ook stages in beeld zijn om keuzes te

verhelderen. In de laatste fase van de opleiding zijn keuzes gericht op vervolgtrajecten.

De eerder genoemde vragen: wie ben ik, wat wil ik, wat kan ik, wat heb ik nodig om dat te realiseren en wat heb ik daar voor over vormen veelal de leidraad voor de vormgeving van LOB en het gesprek met de ouders. Daarbij worden ook aspecten als gepast gedrag, duidelijke afspraken en regels, groepsklimaat en burgerschap betrokken.

Naast de structurele aandacht voor LOB en ouderbetrokkenheid in het curriculum vragen ernstige incidenten met leerlingen de nodige aandacht. De doelgroep van de geïnterviewde scholen/mbo colleges is qua problematiek zeer divers. Bij ernstige problemen zoals loverboys, mishandeling of druggebruik kost dit de school veel tijd die ten koste gaat van LOB.

Een bekend instrument om de ontwikkeling zichtbaar te maken is het (digitale) portfolio waarin leerlingen bewijsmateriaal verzamelen in het kader van hun schoolloopbaan wat kan dienen ter reflectie en als informatiebron voor ouders. De meningen over het nut van het portfolio lopen sterk uiteen. Veel hangt af van de kwaliteit van de informatie in het portfolio en het up-to-date houden.

Daarnaast worden ouders groepsgewijs uitgenodigd, waarbij er steeds vaker wordt gekozen om ouders meer individueel te benaderen. Een uitnodiging voor een ouderavond gebeurt dan niet meer standaard per brief, maar ouders worden persoonlijk gebeld of gemaïld omdat de ervaring leert dat er door de persoonlijke benadering meer ouders komen.

Er wordt zo vroeg mogelijk begonnen met het betrekken van ouders bij het onderwijs, bijvoorbeeld door ouders al uit te

nodigen bij het intakegesprek of het kennismakingsgesprek. Een andere manier om regelmatig contact te hebben met ouders is hen het rapport op te laten halen en niet mee te geven met de leerling. Soms zijn ouders al via een digitaal systeem (zoals Magister) op de hoogte van de studievoortgang en het verzuim van hun kind en kan wat dieper op de schoolloopbaan worden ingegaan. Vmbo-scholen hebben de ervaring dat ouders niet altijd hun kind (kunnen) begeleiden bij de overgang naar de vervolgopleiding op het roc. De school helpt dan bij de aanmelding en inschrijving en laat roc-opleidingen naar de school komen om te vertellen over de opleidingsmogelijkheden. Dit in de wetenschap dat ouders hun kind niet altijd (kunnen) begeleiden bij het bezoeken van open dagen bij het roc.

Wat de professionalisering betreft in LOB en de betrokkenheid van ouders daarbij, wordt genoemd dat daarvoor te weinig middelen zijn. Wel leert men van elkaar op de werkplek door middel van intervisie, informatie-uitwisseling en kennisoverdracht tijdens vergaderingen, studiedagen en door het zo nu en dan bijeenkomsten. Gericht scholing in LOB en de rol van ouders hierbij zou volgens respondenten zeker versterkt kunnen worden.

Organisatie

Mentoren spelen een centrale rol bij loopbaanbegeleiding. Soms vervullen alle (theorie)docenten de mentorrol, soms alleen docenten die daar bewust voor hebben gekozen. Praktijkdocenten treden niet als mentor op maar kunnen wel diverse belangrijke taken vervullen die ondersteunend zijn aan de loopbaanoriëntatie van leerlingen, zoals het geven van loopbaanlessen, voorlichting geven over studievoortgang/-keuze, vervolgopleiding, stagemogelijkheden. Ook signaleren zij problemen, helpen bij het oplossen daarvan, motiveren leerlingen en ze voeren zo nodig gesprekken met leerlingen, ouders, met vervolgopleidingen en diverse instanties.

Samenwerking

De samenwerking met ouders wordt van cruciaal belang gevonden. Het algemeen beeld is dat de inbreng van ouders sterk wisselt. Er zijn ouders die met hun kind meegaan naar de stageplaats en open dagen bezoeken maar er zijn ook ouders die niet weten bij welke opleiding hun kind staat ingeschreven. Ook verschillen ouders sterk in de mate waarin thuis een veilige plek wordt geboden, in de mate waarin zij belangstelling hebben voor wat hun kind op school doet of hoe het presteert. Dat berust niet altijd op onwil of desinteresse, maar kan ook te maken hebben met het nogal complexe onderwijssysteem. Sectorkeuze, profielkeuze, competenties, (kwalificatie)niveaus, entreeopleiding, praktijkonderwijs en nog zo wat begrippen maken het voor een niet-ingewijde niet gemakkelijk hun kind te volgen. In vergelijking met de tijd waarin de ouders zelf onderwijs volgden is het nodige veranderd. Voor allochtone ouders kan naast onbekendheid met het Nederlandse (beroeps)onderwijssysteem ook de beheersing van de Nederlandse taal een rol spelen. Oplossingen worden vaak gezocht in het inschakelen van een tolk (soms een familielid of het kind zelf) of docenten of andere personeelsleden die de betreffende taal spreken. Volgens de geïnterviewden zouden (sommige) ouders hun kind thuis bij de schoolloopbaan al beter kunnen ondersteunen door simpelweg eens te vragen hoe het op school gaat, met welke dingen het kind op school of op de stageplaats bezig is. Scholen vinden dat ouders zelf wel vaker het initiatief mogen nemen om contact op te nemen met school, zeker als er zaken spelen die van belang zijn voor de voortgang van de schoolcarrière. Voor ouders is het volgens de scholen van begin af aan duidelijk bij wie ze moeten als ze contact willen opnemen met de school. Het beeld bestaat dat ouders die het meeste baat zouden hebben bij contact met school, het moeilijkst bereikbaar zijn. Maar er zijn ook zeker ouders bereid te helpen bij een activiteitenweek en museumbezoek.

In het geval van verzuim zoekt de school/opleiding direct contact met de ouders. Bij herhaling wordt de leerplichtambtenaar ingeschakeld. Wat de rol van de leeftijd betreft is een algemeen beeld dat hoe ouder een leerling is, hoe meer ervan uitgegaan mag worden dat hij of zij zelf verantwoordelijk is. Wel is de ervaring dat ook leerlingen op oudere leeftijd niet zonder steun van hun directe omgeving kunnen, alleen de aard van die steun zal verschillen. Niet alle leerlingen stellen het op prijs dat hun ouders sterk betrokken zijn bij alles wat zich op school afspeelt.

De samenwerking met andere betrokkenen, zoals met vervolgoopleidingen, is relevant als het gaat om een warme overdracht, doorstroomdossier, intakeprocedures, adequate informatieoverdracht en -uitwisseling. Vervolgoopleidingen (mbo bij vmbo, hbo bij mbo) zijn eveneens gebaat bij goede informatie over de vervolgmogelijkheden van de leerling. Dat gebeurt via algemene informatiebijeenkomsten en soms meer op de persoon toegesneden voorlichting, zoals meeloopdagen. Bedrijven vervullen uiteraard een belangrijke rol bij de stage die de leerling verder kan helpen bij het aanscherpen van het beroepsbeeld en de keuze wat hij of zij na de school/opleiding wil gaan doen. Ook geven bedrijven voorlichting, onder andere door het geven van gastcolleges en rondleidingen in het bedrijf zodat leerlingen een beter beeld krijgen van wat beroepen inhouden.

Tenslotte kunnen scholen/mbo colleges nog te maken hebben met diverse externe instanties, van de gemeente tot jeugdhulp en maatschappelijk werk.

Samenvattend

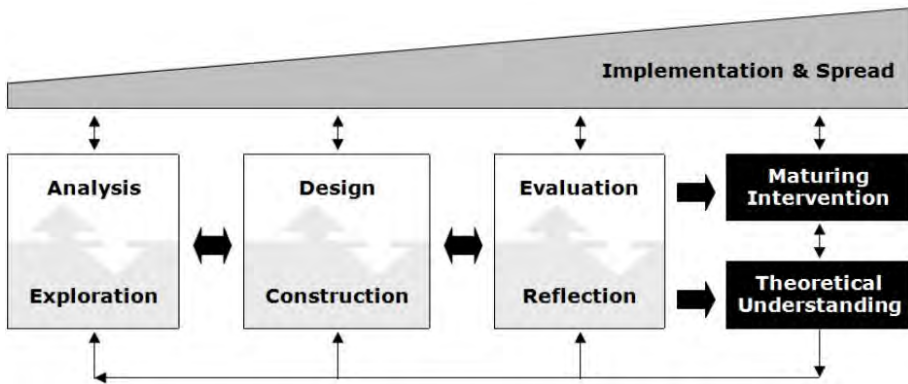
Op alle scholen en colleges wordt het belang van LOB en de betrokkenheid van ouders als groot gezien. Veelal wordt LOB gegeven als apart vak, waarbij wordt gewerkt aan een programmatische opbouw over de leerjaren heen, beginnend met

oriënteren, vervolgens aanscherping van keuzes waarbij ook stages worden gelopen om te ervaren of keuzes daadwerkelijk passend zijn. Bij alle scholen/colleges staan vragen centraal als: wie ben ik, wat wil ik, wat kan ik en wat heb ik nodig om wensen te realiseren? Overall wordt gewerkt met een portfolio waarin resultaten worden bijgehouden. Op het vmbo zijn regelmatig ouderavonden. Verder worden ouders geïnformeerd over de voortgang van hun kind op school en ouders worden betrokken bij het afsluiten van projecten. Op het mbo is een ouderinformatieavond aan het begin van het eerste jaar. Verder is incidenteel contact met ouders als daar een aanleiding voor is, bijvoorbeeld als er problemen zijn. De bevindingen zijn uitvoeriger uiteengezet in de rapportage *'Loopbaanoriëntatie en de rol van ouders in het vo en mbo. Een verslag van groepsinterviews met lob-functionarissen van drie vo-scholen en drie mbo sectoren'* (Brouwer, Van Esch, & Van Kan, 2016).

3.2 Het ontwerp van het programma, de werkwijze

Ontwerpcyclus

Voor het ontwerp van het programma is gebruik gemaakt van een model voor onderwijskundig ontwerponderzoek (McKenney, Nieveen, & Van den Akker, 2006). Fasen in dit model (figuur 3.1a) zijn (1) analyse en exploratie, (2) ontwerp en constructie, (3) evaluatie en reflectie en (4) implementatie en verspreiding. Analyse, ontwerp en evaluatie hebben praktijkverbetering als doel. Exploratie, constructie en reflectie hebben kennisontwikkeling als doel. Tezamen vormen deze fasen een cyclus waarbij de uitkomsten van een fase het beginpunt van een andere fase vormen. Er kunnen meerdere ontwerpcycli worden doorlopen (McKenney, Nieveen, & Van den Akker, 2006).

Figuur 3.1a Een algemeen model voor Onderwijskundig Ontwerponderzoek (McKenney, Nieveen, & Van den Akker, 2006).

Curriculaire Spinnenweb Model

Het programma ‘Ouders en Loopbaankeuzes’ kan worden beschouwd als een onderdeel van het curriculum. Een tweede model dat is gebruikt om het programma te ontwerpen is het Curriculaire Spinnenweb Model (Van den Akker, 2003). Dit model visualiseert welke aspecten een cruciale rol spelen in het ontwerp van een curriculum (zie Figuur 3.1b). Zoals het spinnenweb laat zien vormt de ‘visie’ de kern. Alle andere aspecten zijn verbonden met deze visie en idealiter ook met elkaar: leerdoelen; leerinhoud; leeractiviteiten; docentrollen; bronnen en materialen; groeperingsvormen; leeromgeving; tijd en toetsing.

Het Curriculaire Spinnenweb Model is behulpzaam bij het creëren van een samenhangend ontwerp (interne consistentie). De gekozen leerdoelen moeten bijvoorbeeld logisch voortvloeien in de leeractiviteiten en de leerdoelen moeten samenhangen met de tijd en plaats waar wordt geleerd.

Figuur 3,1b Het Curriculaire Spinnenweb Model (Van den Akker, 2003).

Werkwijze

De werkwijze tijdens het ontwerpproces was als volgt. Als eerste is er begonnen met exploratie en analyse van theorie door middel van literatuurstudie. Het dit als basis zijn ontwerprichtlijnen voor het programma opgesteld³. Daarnaast is de huidige praktijk van LOB en ouderbetrokkenheid bij de deelnemende scholen in kaart gebracht (het 'bestaande' ontwerp). Hiervoor zijn documenten geanalyseerd en groepsinterviews afgenomen bij 20 LOB-functionarissen uit de deelnemende vo-scholen en mbo-colleges. De bevindingen uit de literatuurstudie en beschrijving van de huidige praktijk vormden de basis voor de volgende fase; de ontwerp- en constructiefase. Deze tweede fase bestond uit zes

³ Op te vragen bij de onderzoekers

ontwerpsessies, waar een mix van docenten en LOB-deskundigen uit de deelnemende scholen, en bij het onderzoek betrokken experts en onderzoekers bijeen kwamen om het programma gezamenlijk vorm te geven. De ontwerprichtlijnen uit de literatuurstudie vormden telkens de basis van de ontwerpsessies. Nadat het programma was ontwikkeld, hebben de aan het onderzoek deelnemende scholen het programma geïmplementeerd.

Om verschillende redenen (zie 3.4) bleek het bij slechts één van de deelnemende scholen mogelijk het programma zo te implementeren en uit te voeren zoals het was bedoeld. Naar aanleiding van de leerpunten die uit de evaluatie en reflectiefase naar voren kwamen, is het programma tijdens de tweede ontwerp- en constructiefase aangepast zodat dit beter haalbaar was. Deze tweede versie van het programma is geïmplementeerd en uitgevoerd zoals bedoeld op de resterende bij het onderzoek betrokken vo-scholen en mbo-colleges, gevolgd door een tweede evaluatie- en reflectieronde. De laatste fase in de ontwerpcyclus bestaat uit de implementatie- en verspreidingsfase. De opbrengsten van de tweede reflectie en evaluatie zijn meegenomen in de uiteindelijke vormgeving van het programma 'Ouders en Loopbaankeuzes'. Het programma wordt publiekelijk verspreid via verschillende (online)kanalen en nieuwsvoorzieningen zodat het programma ook voor scholen die niet aan het onderzoek hebben deelgenomen, toegankelijk zal zijn.

3.3 Analyse en exploratie

Een eerste stap in het ontwerpproces bestond uit een literatuurstudie die als basis diende voor de formulering van ontwerpprincipes en condities om het programma adequaat te kunnen ontwerpen en implementeren. Het document met daarin de weerslag van de literatuurstudie bestond uit drie onderdelen,

namelijk (1) Inhoudelijk, de thema's die aan de orde moeten komen in een programma voor ouders en leerlingen, (2) Praktische zaken en randvoorwaarden bij de interventie en (3) Benodigde vaardigheden van de uitvoerders van de interventie. Zo is er vanuit bestaande literatuur uiteengezet hoe de betrokkenheid van ouders vergroot kan worden, waarin ouders ondersteuning kunnen gebruiken, hoe de studie- en beroepskeuze momenteel verloopt, welke instrumenten gebruikt kunnen worden om het studie- en beroepskeuzeproces te ondersteunen en is er een profielschets gemaakt waar uitvoerders van het programma minimaal aan zouden moeten voldoen. Bij elke ontwerpessie vormden deze ontwerpprincipes de basis.

3.4 Ontwerp & constructie versie 1

Ontwerpsessies

Het doel van de ontwerpsessies was het vormgeven van de verschillende onderdelen van het programma, gebruikmakend van het Curriculair Spinnenweb Model (Van den Akker, 2003). Uitgangspunt was dat er van elke deelnemende vo-school en mbo-college een mentor of LOB-functionaris deelnam aan de ontwerpsessies om ervoor te zorgen dat de keuzes en invulling passend zou zijn voor de specifieke doelgroepen (ouders, leerlingen en studenten) in het vo en het mbo. Ook werd hiermee gewaarborgd dat de praktijkkennis- en ervaring van de mentoren en LOB-functionarissen in de ontwerpen werd geïntegreerd. De ontwerpsessies vonden plaats in de periode van februari tot en met juli 2015. Tijdens de sessies werd telkens van een ontwerp op hoofdlijnen (grof ontwerp) naar een meer gedetailleerd ontwerp (fijn ontwerp) gewerkt. Vanuit literatuur en theorie werden praktische en concrete interventiedoelen- en activiteiten opgesteld.

In totaal vonden zes ontwerpsessies plaats (eens per maand), waarvan een startsessie, vier ontwerpsessies en een evaluatiesessie. Voor elke sessie vormde literatuur de basis, waarna er tijdens de sessie zelf een grof ontwerp werd ontwikkeld. Na elke sessie werkten een aantal daartoe aangewezen deelnemers/LOB-experts het grof ontwerp verder uit, wat resulteerde in een fijn ontwerp. Dit fijn ontwerp werd telkens aan het begin van de volgende sessie gepresenteerd, voorzien van feedback en waar nodig aangepast.

In de laatste ontwerpsessie werd het tot dusver ontwikkelde programma als geheel gepresenteerd. In deze sessie is met name gekeken naar de relatie tussen de beoogde doelen en de inhoud van het programma, de consistentie tussen de verschillende onderdelen van het programma en de haalbaarheid van de te behandelen onderdelen per bijeenkomst. Tevens is het programma voorgelegd aan een groep ouders. De opmerkingen van vo-scholen, mbo-colleges, ouders, onderzoekers en andere betrokkenen zijn verwerkt en versie 1 van het programma is vervolgens definitief vastgesteld.

Uitkomsten ontwerpsessies

Het resultaat van de ontwerpsessies betrof het programma 'Ouders en Loopbaankeuzes' met;

1. daarbij behorende algemene uitgangspunten voor de uitvoering;
2. het draaiboek voor bijeenkomsten met ouders;
3. het draaiboek met bijeenkomsten met leerlingen;
4. opdrachten voor de bijeenkomsten met ouders;
5. opdrachten voor de bijeenkomsten met leerlingen.

Daarnaast is er tijdens de ontwerpsessies en vergaderingen vastgesteld dat naast de vier bijeenkomsten er een individueel kennismakingsgesprek met de ouders en leerling/ student plaats

zou vinden ('bijeenkomst 0'). Deze kennismaking was bedoeld om uitleg te geven over het doel van het programma en de uitgangssituatie en behoeften van ouders te inventariseren ter voorbereiding op de bijeenkomsten. Ook zou tijdens deze kennismaking benoemd worden dat de effectiviteit van het programma onderzocht zou worden. Het ontwerp van de eerste versie van het programma bestond dus uit een individuele bijeenkomst en vier groepsbijeenkomsten over de thema's: (1) *Het voeren van ouder-kind gesprekken*, (2) *oriëntatie op de arbeidsmarkt*, (3) *Oriëntatie op de loopbaan* en (4) *Het in kaart brengen en benutten van het sociale netwerk van familie, vrienden en kennissen*. Daarnaast waren er tussen de bijeenkomsten huiswerkopdrachten voor de deelnemers als onderdeel van het programma.

Veranderingen naar aanleiding van ouders en consortiumpartners

Het oorspronkelijke plan was om de onderdelen van het programma te spreiden over het schooljaar. Tijdens de voorbereidingen bleek dat docenten het bij nader inzien niet haalbaar achtten om de activiteiten met ouders te verspreiden over het hele schooljaar, waardoor van ouders een langdurige betrokkenheid gevraagd zou worden. Hoewel langdurige betrokkenheid van ouders juist de bedoeling is, was de verwachting van de scholen dat de opkomst te laag zou zijn en het programma daardoor niet uitvoerbaar. Op verzoek van de scholen is het programma daarom gecompriemd, waarbij de bijeenkomsten dicht op elkaar plaats zouden vinden met steeds twee weken ertussen.

Daarnaast zouden in eerste instantie de bijeenkomsten alleen gericht zijn op de ouders en zou via LOB-lessen de relatie worden gelegd met de LOB-lessen van de leerlingen op school. Gaandeweg bleek dat de voorkeur van alle consortiumpartners uitging naar een parallel programma, waarbij ouders en leerlingen (deels samen en deels apart) hetzelfde programma zouden volgen. Voortvloeiend hieruit is er een parallel draaiboek en bijbehorende

lesmaterialen ontwikkeld voor de leerlingen op het vmbo en studenten op het mbo.

Ook waren er, vanuit de ontwikkelsessies, vier bijeenkomsten met de ouders ontwikkeld en gepland. Na het voorleggen van het conceptprogramma aan de ouders bleek dat de ouders vier bijeenkomsten te belastend vonden. Het programma is vervolgens ingekort naar drie bijeenkomsten met de ouders met respectievelijk de thema's (1) *praten over studie- en beroepskeuze*, (2) *Onderwijs en beroep, wat valt er te kiezen?* en (3) *Hulp van familie en vrienden bij studie- en beroepskeuze*.

Als laatste hebben er tijdens de periode van ontwikkeling en implementatie van het programma ook wisselingen in het consortium plaatsgevonden. Tijdens de voorbereiding op de uitvoering van het programma (het uitnodigen van ouders) heeft het Globe College in Utrecht de samenwerking beëindigd. De genoemde reden was dat er onvoldoende ouders van hun leerlingen bereid waren om deel te nemen aan het programma. Hiervoor in de plaats moest een nieuwe vmbo-school in de regio geworven worden. Het Christelijk Lyceum Zeist had belangstelling en nam vervolgens deel in de plaats van het Globe College. Daarnaast waren er binnen scholen en colleges wisselingen van betrokken personen.

Train-de-trainer

Voorafgaand aan het uitvoeren van de eerste versie van het programma met ouders en leerlingen, zijn twee train-de-trainer bijeenkomsten georganiseerd voor de uitvoerders van het programma op de scholen. Het doel was om de beoogde uitvoerders van het programma toe te rusten om dit goed te doen en ervoor te zorgen dat het door iedereen wordt uitgevoerd zoals bedoeld. De grote uitdaging voor de uitvoerders (meestal mentoren van de leerlingen/studenten) was ervoor te zorgen dat ouders komen op alle bijeenkomsten en dat het een leerzaam en

aantrekkelijk programma is. Dit stond centraal op de eerste bijeenkomst. Naast een toelichting op het onderzoeksproject en een presentatie over het belang van ouderbetrokkenheid bij loopbaankeuzes, was de inhoud vooral gericht op het enthousiasmeren en activeren van ouders. Hoe maak je ouders ervan bewust dat hun deelname belangrijk is voor hun kind (en dus niet vrijblijvend is) en hoe effectief te communiceren met ouders, ook met laaggeletterde ouders? Op de tweede bijeenkomst hebben de uitvoerders geoefend met opdrachten en didactische werkvormen die zij later zouden gaan uitvoeren met ouders en leerlingen. De training werd gegeven voor een expert op het gebied van ouderbetrokkenheid: Annet Hermans in samenwerking met een trainingsacteur.

3.5 Evaluatie en reflectie op versie 1

Tussen september en november 2016 is de eerste versie van het programma uitgevoerd op de bij het onderzoek betrokken scholen (drie MBO-colleges: ICT College, Gezondheidscollege en Beauty College en op drie vo-scholen: Seyster College, Christelijk College Zeist en Globe College). Er zouden bij iedere school/college drie bijeenkomsten plaatsvinden op school met ouders. De bijeenkomsten zijn bij één school daadwerkelijk en volledig uitgevoerd zoals bedoeld, namelijk op het Seyster College. Bij de andere vmbo-scholen en mbo colleges is dit niet gelukt. Slechts een zeer beperkt aantal ouders bleek in staat en/of bereid te zijn om drie maal naar school te komen om het programma te volgen. Op een van de vmbo-scholen is het gelukt om een redelijke opkomst te realiseren op de eerste bijeenkomst maar ouders vonden het te veel gevraagd om nog twee avonden hiervoor naar school te komen. Een van de drie mbo-colleges had ook meer ouders bereid gevonden om deel te nemen vergeleken met de anderen, maar evengoed te weinig.

Deze situatie is geëvalueerd met alle betrokken vmbo scholen en mbo-colleges samen. De scholen kregen de implementatie van het programma onvoldoende georganiseerd. Genoemde redenen hiervoor zijn ouders die niet willen deelnemen, gebrek aan tijd en mankracht om het op school te organiseren, te laat beginnen met de voorbereidingen, onduidelijkheid van taken en gebrek aan eigenaarschap. Al tijdens het informeren en uitnodigen van ouders bleek dat het voor het onderzoek beoogde aantal ouders verre van haalbaar zou zijn. Tijdens deze evaluatie werd vastgesteld dat de tijdsinvestering van 3 à 4 avonden te groot is. Hoewel scholen zelf hadden gekozen voor de deelnemende leerjaren en momenten voor bijeenkomsten, bleek toch de timing niet goed te zijn, aangezien veel leerlingen en studenten al een studiekeuze gemaakt hadden. Het zou beter zijn om de bijeenkomsten rond oktober plaats te laten vinden, wanneer zij zich midden in de loopbaanoriëntatie bevinden en voor het vmbo in het derde leerjaar in plaats van het vierde.

Om meer inzicht te krijgen in redenen waarom het niet is gelukt bij de ene school en wel bij de ander, vond een uitgebreidere evaluatie plaats op twee mbo colleges waar het niet is gelukt (Beauty College en ICT-College) en op één vo-school waar het wel slaagde (Seyster College). Gevraagd is naar het draagvlak voor het programma binnen de scholen, hoe scholen en colleges te werk zijn gegaan bij de implementatie en wat zij hebben gedaan om ouders te werven en welke aanpassingen wenselijk zijn om het programma beter uitvoerbaar te maken. De resultaten hiervan zijn in de volgende paragrafen beschreven.

Evaluatie op het mbo

Allereerst is er tijdens de evaluaties ingegaan op de organisatie van het programma in zijn geheel, zowel binnen de school (bv. communicatie binnen het team) als naar buiten toe (communicatie met ouders, verzorgers en studenten). Daarnaast

is er met de scholen ook het procesmatige aspect van het huidige project besproken.

Binnen het roc is op centraal managementniveau besloten om deel te nemen aan het project. Vervolgens zijn afdelingsmanagers van de verschillende colleges benaderd om te peilen wie belangstelling had om deel te nemen. De betreffende afdelingsmanagers hebben vervolgens binnen hun team de deelname aan het project bekend gemaakt. Om de docenten binnen de teams te activeren en te motiveren voor dit project, heeft er een oproep in de nieuwsbrief gestaan. Zo werden de docenten geïnformeerd en konden zij zich opgeven als trainer. Echter, de docenten zeiden bij de evaluaties dat de informatie niet altijd helder was. Er was niet duidelijk wie welke verantwoordelijkheid droeg en wat concrete acties waren. Ook noemden docenten dat de werkdruk hoog is, en dat hierdoor andere zaken soms prioriteit hebben. Door deze onduidelijkheid en door de waan van de dag, waren niet alle docenten goed op de hoogte van de ontwikkelingen binnen dit programma.

Op verschillende wijzen zijn ouders benaderd om deel te nemen aan dit programma. Zo zijn ouders en studenten gemaïld met een uitnodiging en informatie, is er op een ouderavond toelichting gegeven en een flyer uitgedeeld samen met de eerste huiswerkopdracht, hebben LOB'ers gebeld naar ouders en zijn er brieven gestuurd naar het huisadres. Dit gaf niet het gewenste resultaat, zo bleef er bij het ICT College van de 60 benaderde ouders één ouder over die wilde deelnemen. Op het beautycollege zouden er 12 ouders meedoen, waarvan één moeder en dochter daadwerkelijk naar de avond zijn gekomen en op het Gezondheidscollege was er helemaal geen animo.

Als reden waarom de ingezette acties niet tot het gewenste resultaat hadden geleid, werd door de betrokkenen genoemd dat op ouderavonden voornamelijk ouders komen die al actief en betrokken zijn in het helpen van hun kind bij de studie- en

beroepskeuze. De ouders die niet erg betrokken zijn en die je met dit programma wil bereiken, zijn vaak juist afwezig. Daarnaast is over het algemeen de betrokkenheid van de ouders laag. Docenten horen van studenten dat ze thuis niemand hebben om mee te praten over de opleiding en ouders vroegen veelal of dit programma verplicht was. Ook worden drie avonden gezien als een forse investering voor ouders, zowel de bijeenkomst zelf als de reistijd. Ook wordt er zowel door docenten als door ouders genoemd dat studenten de betrokkenheid van ouders als een blok aan hun been kunnen ervaren en dit dan ook proberen af te houden. De ouders van studenten die 18 jaar en ouder zijn waren extra lastig te motiveren.

Daarnaast was de afgesproken werkwijze in het uitnodigen van ouders niet volledig gevolgd. De standaard uitnodigingsbrief, die in samenspraak met de scholen was opgesteld om het niet vrijblijvende karakter van het programma duidelijk te maken, had men toch veranderd. Hierdoor leek deelname voor ouders geheel vrijblijvend en was het belang van deelname niet duidelijk genoeg. Verder was afgesproken dat ouders ruim op tijd geïnformeerd zouden worden over de data van de bijeenkomsten. Dit bleek niet gelukt te zijn. Zelfs kort voor aanvang van het programma en in de uitnodigingsbrief waren de data nog niet bekend. Het nabellen van ouders waar nog geen contact mee was geweest over het programma zou gedaan worden door de uitvoerders (eigen mentor van de student). Dit bleek soms gedelegeerd te zijn, waarbij de beller niet goed op de hoogte was van het programma. Het spreekt voor zich dat het dan nog moeilijker is om ouders te motiveren om deel te nemen.

Tijdens de gesprekken met de uitvoerders en managers van de colleges is ook ingegaan op wat veranderd zou kunnen worden binnen dit project om het aantal deelnemende studenten en ouders te verhogen. Allereerst is het belangrijk om zowel de

ouders als studenten persoonlijk aan te spreken. Daarnaast werd genoemd om tijdens huisbezoeken ouders te werven en het programma in te perken zodat de tijdsinvestering vermindert. Ook benadrukten de docenten dat de vrijblijvendheid eraf moet, bijvoorbeeld door deze interventie beter te integreren in LOB-leslessen, er een cijfer voor te geven. In de communicatie met de ouders moet duidelijk zijn wat de verwachtingen van de school zijn en deelname door alle ouders wordt verwacht.

Een nieuwe ronde met dezelfde opzet van het programma leek niet zinvol omdat de verwachting was dat de eerdere problemen zich opnieuw zouden voordoen. Daarom werd een andere vorm bedacht, met thuisopdrachten die studenten en ouders thuis samen op een eigen gekozen moment maken in plaats van bijeenkomsten op school.

Ook werd er gesproken over de betrokkenheid van docenten, LOB'ers en directie binnen dit traject. De communicatie binnen het team over het programma zou verhoogd kunnen worden. Het is van belang dat iedereen bij een project zoals dit betrokken wordt, ook bij de besluitvorming. Nu was de communicatie niet altijd helder binnen de school of het college, of waren collega's zelfs niet op de hoogte van wat er speelde. Het belang is genoemd om ieders verantwoordelijkheden duidelijk te maken, hiernaar te handelen en tijd vrij te maken voor de uitvoering. Hierdoor kunnen docenten uit 'de waan van de dag' stappen en actief deelnemen aan het huidige project. Het herontwerp wordt beschreven in paragraaf 3.6.

Evaluatie op het voortgezet onderwijs

In tegenstelling tot de andere scholen, is het programma op het Seyster College daadwerkelijk uitgevoerd zoals bedoeld. Het Seyster College is een praktijkschool binnen het vmbo, waardoor sommige delen van het programma aangepast zijn voor de doelgroep. Het programma is op het Seyster College zowel door de school als door ouders en studenten geëvalueerd. De evaluatie met

de uitvoerders vond mondeling plaats, de evaluaties met de ouders en studenten schriftelijk.

Wat sterk was bij de werving van ouders en studenten op het Seyster College, was dat zowel de informatie over de geplande sessies als de intake op een ouderavond plaatsvond. Ouders hebben op deze avond een voorlichting gehad, er is gevraagd of ze interesse hadden en ouders hebben meteen een intakeformulier ingevuld. Er is expliciet benadrukt dat aanwezigheid werd verwacht bij alle drie de bijeenkomsten. Ouders zijn nagebeld door de eigen mentor en ook door de persoon die voorlichting gaf over het programma. Dit persoonlijke contact bleek bevorderlijk en past bij hoe het Seyster College normaliter opereert; in het praktijkonderwijs wordt veel geïnvesteerd in de relatie met ouders. Hierdoor verliep de werving en het expliciteren van verantwoordelijkheden van zowel de school, ouders en/of verzorgers en studenten wellicht soepeler.

Van de 15 ouders zijn er 13 naar de bijeenkomsten gekomen. Er waren in totaal 2 persoonlijke en individuele contactmomenten met de ouders en trainer. De ouders die meededen waren heel betrokken en plichtsgetrouw in het nakomen van afspraken. Het is goed gelukt om ouders vast te houden gedurende de drie bijeenkomsten. De redenen die ouders noemden om niet mee te doen waren dat het kind al voldoende beroepsbeeld had, dat het programma een te grote tijdsinvestering vroeg en een verhuizing naar een andere school. Wat ouders als zeer positief hebben ervaren, is het contact met andere ouders tijdens de bijeenkomsten. Ze vonden herkenning bij en erkenning van andere ouders over de uitdaging van het betrokken zijn bij het voeren van een gesprek over loopbaankeuzes. Hier was veel behoefte aan. Ouders zagen hierdoor dat andere ouders ook moeite kunnen hebben om het gesprek met hun kind te voeren over loopbaanoriëntatie.

Docenten, LOB'ers, directie maar ook ouders/verzorgers en studenten van het Seyster College hebben de bijeenkomsten als erg zinvol en relevant ervaren. Vooral het realiteitsbesef (wat kan en mag je verwachten van het kind) en informatie over instanties (sites, cursussen binnen het vakgebied) waren nuttig. Het is van belang ouders bewust te maken van hun eigen rol in dit proces. Een onverwachte opbrengst was dat leerlingen soms met voorbeelden kwamen om elkaar te helpen. Dit illustreert ook de meerwaarde van het betrekken van leerlingen en het luisteren naar ze. Het Seyster College raadt wel aan om de tijdsduur van de bijeenkomsten niet te lang te laten zijn; maximaal 1.5 uur. Ook is om de twee weken een bijeenkomst een goede termijn. Als tip gaven ze mee om goed te luisteren tijdens de eerste bijeenkomst naar de wensen en doelen van de ouders. Probeer dat te verwerken in de andere avonden.

Ook is het programma geëvalueerd door ouders en studenten die (gedeeltelijk) hebben deelgenomen aan de bijeenkomsten. Wat ouders als positief hebben ervaren, is allereerst de interactiviteit van de bijeenkomsten. Ouders geven aan dat ze door de bijeenkomsten in contact kwamen met andere ouders en hoorden dus ook andere meningen, ervaringen en invalshoeken. Ook werd de inhoudelijke informatie, bijvoorbeeld over doorstroom naar vervolgonderwijs, als zeer positief ervaren, met name de PowerPoint presentatie en de filmpjes. Daarnaast waren ouders positief over een student die kwam spreken over haar loopbaankeuze. Dit was een nuttig praktijkvoorbeeld. Ook werd genoemd dat het goed was om de les te volgen met ouders en leerlingen samen. Hierdoor was er de mogelijkheid om te overleggen.

Wat ouders als minder positief hebben ervaren was de lage opkomst. Hierdoor was de leerervaring van de ouders en studenten die wel deelnamen minder. Ook werd vaak genoemd dat hoewel de

informatie interessant was, de beroepskeuze al gemaakt was. Hierdoor werd het programma soms als 'mosterd na de maaltijd' ervaren. Het zou beter zijn om de bijeenkomsten in een eerder stadium te plannen, zodat de ouders en/of verzorgers en de studenten ook daadwerkelijk de informatie mee kunnen nemen in de beroepskeuze. Uiteindelijk is door het Seyster College geconstateerd dat een dergelijk programma dat voor alle ouders en leerlingen hetzelfde is, niet goed past en te weinig toegevoegde waarde heeft in het praktijkonderwijs. In dit type onderwijs is al veel contact met ouders en er is voor deze leerlingen en ouders meer maatwerk nodig, waarbij een individuele aanpak beter passend is. De goede ervaringen met de bijeenkomsten willen ze wel benutten, door er zelf in een andere vorm mee verder te gaan.

Organisatie project – Consortium

Oorspronkelijk was het idee dat de scholen een grote rol zouden spelen in het ontwerp van het programma. Hoewel tijdens de ontwerpsessies representanten vanuit alle scholen en colleges aanwezig waren, is de betrokkenheid en afstemming op de specifieke doelgroep niet voldoende van de grond gekomen. Tijdens de evaluatie werd geconstateerd dat de feedback op de conceptversies van de verschillende programma onderdelen minimaal was. Pas vlak voordat het programma uitgevoerd moest worden is men goed gaan kijken naar het programma, te laat om dit nog grondig te herzien. Ook werd geconstateerd dat de wisselingen van betrokkenen in het consortium en binnen de deelnemende scholen en colleges de betrokkenheid bij en implementatie van het programma geen goed heeft gedaan. Na de evaluaties met de scholen hebben de consortiumpartners een vergadering belegd om nieuwe afspraken te maken over hoe nu verder.

3.6 Herontwerp

Naar aanleiding van de evaluaties en reflecties op de eerste versie van het programma, is gekozen om een gedeelte van de ontwerpcyclus te herhalen. Er is teruggegaan naar de constructiefase met als doel het programma zo vorm te geven dat er meer ouders en studenten zouden deelnemen. De deelnemende scholen en colleges in deze ronde zijn voor het Christelijk College Zeist en het Christelijk Lyceum Zeist. Voor het Mbo zijn dat de brede opleiding tot servicemedewerker en het Beauty College.

Na de evaluatie lagen er drie keuzemogelijkheden voor die met de kerngroep met de verantwoordelijken van alle consortiumpartners zijn besproken:

1. Het programma op dezelfde wijze herhalen in schooljaar 2017/2018 waarbij scholen de afgesproken procedure volgen en zich nadrukkelijk meer inspinnen om ouders te werven.
2. Het programma aanpassen naar een variant die minder tijdrovend is voor ouders.
3. Het project voortijdig beëindigen.

Gekozen is voor de tweede optie, alle consortiumpartners waren het daarover eens. Het huidige programma met bijeenkomsten is omgezet in een programma met één startbijeenkomst (gecombineerd met een ouderavond die toch al zou plaatsvinden) gevolgd door drie thuisopdrachten die leerlingen thuis met ouders maken. Alle materialen zijn aangepast, zoals opdrachten, flyer en brief voor ouders en te volgen procedures voor de uitvoerders. Deze thuisopdrachten zijn door de scholen en colleges ieder op eigen wijze geïntegreerd in het LOB-curriculum. Het programma werd in schooljaar 2017/2018 uitgevoerd in de periode vanaf de herfstvakantie 2017 tot en met april/mei 2018.

3.7 Evaluatie en reflectie versie 2

Ook na de uitvoering van het tweede ontwerp heeft er een evaluatie plaatsgevonden. Allereerst werden ouders en leerlingen/studenten verzocht na elke thuisopdracht een schriftelijk evaluatieformulier in te vullen. Daarnaast vonden verdiepende groepsinterviews plaats met leerlingen uit het vo (Christelijk College Zeist) en met studenten uit het mbo (opleiding tot servicemedewerker).

Evaluatie leerlingen (mondeling) – Christelijk College Zeist

Naar aanleiding van de uitvoering van de tweede versie, heeft er in mei 2018 een focusgroepgesprek plaatsgevonden met leerlingen uit het vmbo. De leerlingen vertelden dat ze er in eerste instantie geen zin in hadden, maar toen ze eenmaal bezig waren, het programma als minder erg en eigenlijk best nuttig werd ervaren. Vier van de vijf leerlingen is positief over de opdrachten. De vijfde leerling heeft de opdracht niet samen uitgevoerd omdat de moeder geen Nederlands spreekt. De vier leerlingen die de opdracht met een van de ouders hebben uitgevoerd vonden het prettig dat ze zij hun mening hoorden van de ouders, bijvoorbeeld over kwaliteiten van henzelf, al was dit soms een bevestiging van wat zij al wisten. Als opbrengsten noemen leerlingen: een definitieve bevestiging van de keuze voor een vervolgopleiding; hoeveel jaren een vervolgopleiding duurt (verschillende niveaus mbo); meer ideeën over nieuwe beroepen. De leerlingen geven ook een aantal tips voor verbetering. Als eerste noemen zij kortere opdrachten. Ook wordt minder opdrachten genoemd. Als laatste tip noemen de leerlingen om de ouders een maximale tijdsbesteding mee te geven, zodat de tijdsinvestering van tevoren duidelijk is.

Evaluatie ouders en leerlingen (schriftelijk) - VO

Ouders en leerlingen hebben de opdrachten schriftelijk geëvalueerd. Zowel leerlingen als ouders zijn overwegend positief

over de opdrachten. Ouders geven de opdracht gemiddeld het rapportcijfer 7,1 (variërend van 5 tot een 8) en leerlingen het rapportcijfer 6,4 (variërend van een 1 tot een 10). Een aantal van hen noemt het prettig te hebben gevonden om met elkaar samen te werken aan de opdracht en zo tijd maken om hierover te praten. Vooral ouders geven overwegend aan iets nieuws te hebben geleerd over het onderwijs. Ouders hebben minder (nieuws) geleerd over de kwaliteiten van hun kind. Als reden hiervoor werd gegeven dat leerling en ouders zich eerder al hadden verdiept in loopbaankeuzes en dat de opdracht bevestigde wat zij al wisten. Leerlingen verschillen van mening over de vraag of de school het programma volgend jaar weer moet doen. Een aantal leerlingen heeft het nuttig gevonden (bijvoorbeeld voor de keuze voor een vervolgopleiding), een aantal heeft het daarentegen niet nuttig gevonden, bijvoorbeeld omdat zij al wisten naar welke opleiding zij volgend schooljaar gaan.

Ouders en leerlingen gaven ook een aantal tips voor verbetering: maak de opdrachten korter en met minder schrijf- en opzoekwerk. Vooral leerlingen vinden opdrachten te lang en te veel schrijfwerk bevatten. Het vele opzoeken geldt met name voor opdracht 2 (en een van de filmpjes waarnaar wordt verwezen bleek niet te werken). Bij de derde opdracht was het voor leerlingen vervelend om mensen te moeten bellen. Ouders geven voornamelijk tips die te maken hebben met een betere inbedding in het curriculum zoals vooraf op school al aandacht besteden aan kwaliteiten en valkuilen en daarmee al eerder het denkproces op gang brengen. En dieper ingaan op kwaliteiten, niet alleen kwaliteiten die aan de oppervlakte liggen en die toch al gestimuleerd worden. Ook wordt het 'face tot face doen' als suggestie geopperd en niet met thuisopdrachten. Dit zou toch pleiten voor de eerste versie van het programma met bijeenkomsten.

Een laatste tip is in de opdrachten onderscheid maken tussen leerlingen die al weten welke vervolgopleiding zij willen doen, en leerlingen die dat nog niet weten.

Evaluatie studenten Servicemedewerker (mondeling)

In het groepsgesprek noemen studenten dat ze niet zo veel aan de thuisopdrachten hebben gehad omdat ze vaak al een keuze voor een beroep of vervolgopleiding hadden gemaakt. Volgens een aantal zouden de opdrachten interessanter gemaakt moeten worden maar hier hebben ze geen suggesties bij. Studenten verschillen van mening als het gaat om de meerwaarde van het samen met ouders uitvoeren van de opdrachten. Een aantal van de studenten vindt dit overbodig en niet van waarde, omdat het keuzemoment al gepasseerd is en/of omdat zij een drempel voelen om met ouders in gesprek te gaan. Andere studenten zien wel de meerwaarde ervan in, doordat bijvoorbeeld ouders bereidwillig bleken mee te denken en te helpen, ouders het beste weten wat bij de student past, en zij samen met ouders door de opdrachten eens rustig de tijd namen om hierover na te denken. Als positief punt noemen studenten dat ze door de thuisopdrachten hebben geleerd hulp te vragen aan hun ouders, voor een aantal van hen was dit nieuw. De studenten kunnen geen specifieke opbrengsten noemen. De studenten geven de thuisopdrachten een rapportcijfer tussen de 5 en de 8.

Evaluatie ouders en studenten (schriftelijk) – Mbo

Het merendeel van de ouders benadrukt hoe positief ze dit programma hebben ervaren. Ouders noemen dat ze het prettig vinden om betrokken te blijven en te zijn bij de loopbaanoriëntatie en dat door deze wijze het gesprek op een fijne manier op gang wordt gebracht. Ouders kunnen hierdoor samen nadenken, overleggen, discussiëren en vooral praten over de toekomst. “Je wordt gedwongen om na te denken over de loopbaan en de toekomst van je kind”. Ouders zeiden het prettig te vinden om een

goed gesprek te hebben met hun kind over de keuzes, en dat je hierdoor samen kunt nadenken en praten over die keuzes. Een ouder rapporteerde “dat je ouderbetrokkenheid direct gestimuleerd wordt”. Ook is er volgens ouders de mogelijkheid om meer kennis en inzichten te vergaren over de mogelijkheden binnen die beroepskeuze en loopbaan. De mogelijkheden worden uiteengezet en er wordt uitleg gegeven over de gang van zaken in de begeleiding door de school. Ook zien ouders wat hun kind nodig heeft voor een bepaalde opleiding. Naast dat het positief blijkt te zijn voor begeleiding binnen de loopbaanoriëntatie, leren studenten nadenken over zichzelf en over hun eigen kwaliteiten. Ouders noemden dat het goed is om stil te staan bij waar de kwaliteiten van je kind liggen. Er wordt veel genoemd dat het prettig is om samen te werken en tijd door te brengen, en het geeft een positieve stimulans in het beroepskeuzeproces. Wat betreft de inhoud zijn ouders en studenten positief over de informatie die vooraf verschaft is. Deze informatie was over het algemeen helder en de thuiswerkopdrachten waren duidelijk en goed uit te voeren.

Punten ter verbetering

Zowel ouders als studenten geven ook wat zaken aan ter verbetering. Een terugkerend punt is dat de studiekeuze al gemaakt is en dat deze interventie eigenlijk te laat komt en meer geschikt is voor het voortgezet onderwijs. Ook wordt er regelmatig genoemd dat voor mbo studenten het programma weinig toegevoegde waarde heeft en opdrachten niet leuk genoeg zijn. Het merendeel van de mbo-studenten geeft aan dat er niet genoeg nieuwe informatie wordt verschaft gedurende dit programma, waardoor ze het ook veelal niet zouden aanraden aan andere studenten volgend jaar. Dit is een groot verbeterpunt voor het programma binnen het mbo. Opvallend is dat veel studenten desondanks toch een goed rapportcijfer aan het programma hebben gegeven, een veel beter cijfer dan je op grond van de antwoorden zou verwachten. Mogelijk heeft een aantal van hen de

opdrachten toch meer gewaardeerd, dan zij in de vragenlijst of in een gesprek konden verwoorden.

3.8 Implementatie en verspreiding

Na evaluatie en reflectie op de uitvoering van de tweede versie van het programma, is de laatste fase binnen onderwijskundig ontwerponderzoek de implementatie en verspreiding van het programma. De opbrengsten van beide reflectie- en evaluatierondes zijn meegenomen in de uiteindelijke vormgeving van het programma, versie 3.0. Het programma zal verspreid worden als opbrengst van het NRO onderzoek via verschillende (online)kanalen en nieuwsvoorzieningen. Dit zodat het programma ook voor scholen die niet aan het onderzoek hebben deelgenomen toegankelijk zal zijn.

4 Opbrengsten van het programma ‘ouders en loopbaankeuzes’

Met dit kwantitatieve deel onderzoeken we het effect van het programma ‘Ouders en loopbaankeuzes’; de interventie. We geven antwoord op de vierde onderzoeksvraag:

Wat is de gepercipieerde effectiviteit van het programma ‘ouders en loopbaankeuzes’ op het vmbo en het mbo op:

- a. de attitude van leerlingen ten aanzien van studie- en beroepskeuze?
- b. loopbaangedrag (feitelijk ondernomen activiteiten) van leerlingen ten behoeve van loopbaankeuzes?
- c. loopbaancompetenties van leerlingen? (te weten: werkexploratie, kwaliteitenreflectie, netwerken en loopbaansturing)
- d. de mate waarin leerlingen zeker zijn over hun keuze voor een beroepsrichting?

4.1 Methode

Om de effectiviteit van de interventie te onderzoeken vonden twee metingen plaats bij leerlingen in schooljaar 2017/2018 in het laatste jaar van het vmbo en in het eerste jaar van het mbo waarbij vergelijking plaatsvond met controlegroepen met leerlingen van vergelijkbare vo-scholen en mbo-opleidingen .

Variabelen

Er zijn zeven afhankelijke variabelen die door middel van een vragenlijst herhaald zijn gemeten: één keer voor aanvang van de interventie (december 2017) en één keer na afloop van de interventie (rond juni 2018). Het gaat om de volgende variabelen:

1. Het 'loopbaangedrag' op het gebied van studie- en beroepskeuze betreft de mate waarin leerlingen activiteiten hebben ondernomen voor hun studie- en beroepskeuze (bijvoorbeeld: "Hoe vaak heb je tot nu toe informatie opgezocht over een bedrijf?");
2. 'Keuzezekerheid'; de mate van zekerheid over de beroepskeuze (bijvoorbeeld: "Hoe zeker weet je wat je later wilt worden?");
3. De 'attitude' tegenover studie- en beroepskeuze; hoe leerlingen zich hiertoe verhouden en in hoeverre zij dit zelf belangrijk vinden. (bijvoorbeeld: "Ik vind het belangrijk dat ik later een leuk beroep heb").

De volgende variabelen betreffen de zogenoemde 'loopbaancompetenties' die een verplicht onderdeel vormen van loopbaanoriëntatie en - begeleiding op het vmbo en het mbo: motievenreflectie, kwaliteitenreflectie, werkexploratie, loopbaansturing en netwerken. Voor dit onderzoek is de loopbaancompetentie 'motievenreflectie' buiten beschouwing gelaten. Met de ontwikkelde interventie is geen effect te verwachten op deze loopbaancompetentie omdat in het programma geen aandacht was voor motievenreflectie. Gevraagd is naar de mate waarin leerlingen een aanpak volgens de loopbaancompetenties bij henzelf vinden passen.

Deze loopbaancompetenties zijn:

4. 'Werkexploratie' (bijvoorbeeld: "Ik zoek uit hoe het werk dat ik later zou kunnen doen er in organisaties uitziet");

5. 'Kwaliteitenreflectie' (bijvoorbeeld: "Ik probeer te weten te komen waar ik echt goed in ben");
6. 'Netwerken' (bijvoorbeeld: "Ik zorg dat ik mensen leer kennen die belangrijk zijn voor mijn loopbaan");
7. 'Loopbaansturing' (bijvoorbeeld: "Tijdens een praktijkopdracht of stage zorg ik dat ik leer wat nodig is om beter te worden").
8. Daarnaast is gevraagd naar de invloed van anderen bij het kiezen van een loopbaan (bijvoorbeeld: "Voor mijn ouders is mijn toekomstige loopbaan heel belangrijk"). Het ging daarbij om ouders, vrienden en docenten. Om tot een redelijke betrouwbaarheid te komen, is één item uit deze schaal verwijderd.

De verwachting is dat leerlingen die hebben deelgenomen aan het programma meer vooruit zijn gegaan (positiever zijn gaan oordelen) in attitude, loopbaangedrag, de vier loopbaancompetenties en zij zekerder zijn van hun beroepskeuze vergeleken met leerlingen die niet deelnamen aan het programma. Daarnaast hebben we gekeken naar de invloed van verschillen in betrokkenheid van de omgeving van de leerling bij de studie- en beroepskeuze.

Instrument

Het instrument⁴ bestaat uit verschillende onderdelen. Voor het meten van de 'attitude' zijn stellingen voorgelegd die duidelijk maken hoe de leerling zich verhoudt tot LOB. Een voorbeeldstelling is: "Ik ben niet bezig met wat ik later wil worden". Stellingen zijn beantwoord op een vijfpuntsschaal van "zeer mee oneens" tot en met "zeer mee eens". 'Loopbaangedrag' betreft de feitelijk ondernomen activiteiten door leerlingen.

4 Op te vragen bij de onderzoekers.

Leerlingen is gevraagd hoe vaak (van nooit tot en met meer dan vijf keer) zij bepaalde activiteiten hebben gedaan, zoals informatie opgezocht over een beroep, een opdracht gedaan in de beroepspraktijk of een gesprek gevoerd met een beroepsbeoefenaar. Om te meten in hoeverre de aanpak volgens de 'loopbaancompetenties' bij leerlingen past (volgens henzelf) is gebruik gemaakt van bestaande items uit onderzoek van Kuijpers (2006)⁵. Voorgelegde stellingen hebben betrekking op de vier bovengenoemde loopbaancompetenties. Een voorbeeldstelling is: "Ik zoek uit hoe het werk dat ik later zou kunnen doen er in organisaties uitziet".

Bij vragen over het 'oordeel van de omgeving' zijn stellingen geformuleerd over het belang dat ouders, vrienden en de school hechten aan de studie- en beroepskeuze van de leerling en in hoeverre de leerling zich aanpast aan het oordeel van de omgeving. Voorbeeldstellingen zijn "Mijn vrienden vinden mijn toekomstige loopbaan belangrijk". En: "Ik volg het advies van mijn ouders bij het maken van mijn beroepskeuze".

Steekproef

Er zijn 99 leerlingen uit het laatste jaar van het vmbo die aan beide metingen hebben meegedaan en 72 leerlingen uit het eerste jaar van het mbo. Soms zijn er minder leerlingen bij analyses betrokken omdat er leerlingen zijn die onvoldoende vragen hebben beantwoord om een totaalscore op een schaal te kunnen berekenen. De vmbo-scholen die meededen waren CCZ (26 leerlingen vmbo-basis en kaderberoepsgerichte leerweg), CLZ (4 leerlingen vmbo-t), Schoonoord (6 leerlingen vmbo-basis en kaderberoepsgerichte leerweg) en het Revius (63 leerlingen, vmbo-t). De opleiding tot servicemedewerker (68 leerlingen, mbo

⁵ <http://www.talentinontwikkeling.org/vragenlijst-loopbaancompetenties.pdf>

niveau 2) en de kappersopleiding (4 leerlingen, mbo niveau 2) waren de deelnemende mbo-scholen. Alle leerlingen van CCZ en CLZ deden mee aan de interventie. Van de kappersopleiding deden twee leerlingen elk aan beide condities mee. Van de opleiding tot servicemedewerker werden 27 leerlingen aan de experimentele conditie toebedeeld en 41 leerlingen aan de controleconditie. De leerlingen van Revius en Schoonoord zaten in de controleconditie. De leerlingen van de vmbo-scholen en mbo-scholen waren als volgt over de condities verdeeld (zie Tabel 4.1).

Tabel 4.1 Verdeling van schooltype en interventie

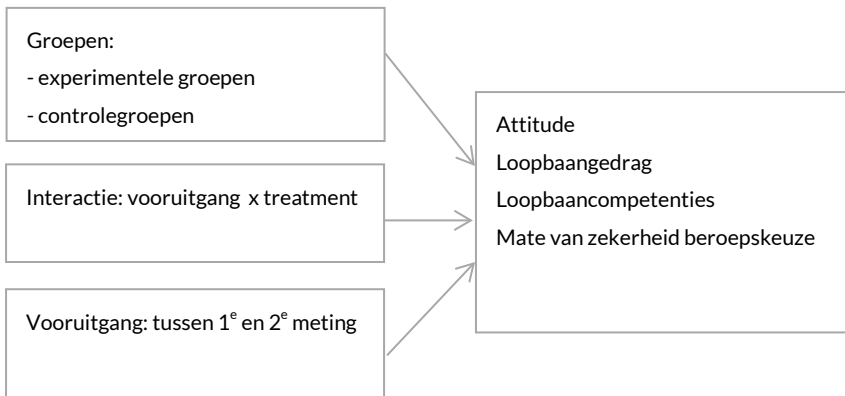
		Conditie		
		Experimenteel	Controle	Totaal
Schooltype	vmbo	30	69	99
	mbo	29	43	72
Totaal		59	112	171

4.2 Herhaalde metingen

Er zijn een voormeting en nameting uitgevoerd onder leerlingen uit het laatste jaar van het vmbo en het eerste jaar van het mbo. Binnen de vo-scholengroep en de mbo-colleges zijn representatieve controlegroepen gevonden van klassen van dezelfde leerroute en leerjaar als de experimentele groepen. Voor het mbo waren dit studenten die binnen hetzelfde college een vergelijkbare andere opleiding volgen op hetzelfde niveau. De verschillen in de ontwikkelingen tussen de leerlingen die wel en niet deelnamen aan de interventie zijn daarmee onderzocht. Er is nagegaan of de groep leerlingen die deelnam aan de interventie (experimentele groep) meer vooruitgang heeft geboekt op het terrein van de studie- en beroepskeuze dan de groep leerlingen die niet heeft deelgenomen (controlegroep).

Er zijn betrouwbaarheidsanalyses uitgevoerd om na te gaan of er schaalscores konden worden berekend. De betrouwbaarheden zijn in het algemeen bevredigend te noemen (zie bijlage 1).

Vervolgens is een analyse van herhaalde metingen uitgevoerd in SPSS volgens het *general linear model*. Het analyseschema is in Figuur 4.1 weergegeven. Hiermee is onderzocht of leerlingen die hebben deelgenomen aan de interventie meer vooruit zijn gegaan in attitude, loopbaangedrag, loopbaancompetenties en keuzezekerheid vergeleken met de controlegroepen.

Figuur 4.1 Analyseschema

In de analyses kan een drietal effecten worden onderscheiden:

1. Het effect van conditie, i.e., al dan niet deelname aan de interventie. Omdat dit varieert tussen leerlingen wordt dit wel aangeduid als de *between subjects* factor.
2. Het effect van meetmoment, i.e., toename of afname van de gemiddelde score tussen voormeting en nameting. Omdat deze verandering tussen voormeting en nameting zich binnen alle leerlingen afspeelt, wordt dit wel de *within subjects* factor genoemd.

3. Het effect van de interactie tussen meetmoment en conditie, i.e., verschillende groei in beide condities.

Het bij 3 genoemde effect vormt eigenlijk de *proof of the pudding* bij het toetsen van het effect van de interventie; er wordt immers verwacht dat de winst tussen voormeting en nameting in de interventiegroep groter is dan de winst in de controlegroep.

De afhankelijke variabelen zijn de herhaalde metingen van loopbaangedrag, keuzezekerheid, attitude, werkexploratie, kwaliteitenreflectie, netwerken en loopbaansturing. Omdat niet verwacht wordt dat de invloed van anderen op loopbaanoriëntatie zal veranderen als gevolg van de interventie, maar wel samenhangt met de zeven afhankelijke variabelen, zijn de voormeting en de nameting van deze schaal als covariaten opgenomen in de analyses. Daardoor is er naast het drietal hierboven genoemde effecten nog een extra aantal effecten:

1. Het effect van de voormeting van invloed van anderen;
2. Het effect van de nameting van invloed van anderen;
3. Het effect van de interactie tussen tijd en de voormeting van invloed van anderen;
4. Het effect van de interactie tussen tijd en de nameting van invloed van anderen.

Er zijn zeven covariantie-analyses uitgevoerd, één voor elke afhankelijke variabele. De resultaten zijn samengevat in Tabel 4.2.

Tabel 4.2 Resultaten van de covariantie-analyses

	Conditie	Tijd	Tijd x conditie	Voormeting lvA	Nameting lvA	Voormeting lvA x tijd	Nameting lvA x tijd
Loopbaangedrag	ns	ns	ns	ns	ns	ns	ns
Keuzezekerheid	ns	ns	ns	ns		ns	ns
F _(1,146)					6.67		
p					0.011		
Attitude	ns	ns	ns	ns			
V						.17	.18
F _(1,146)					43.50	24.21	25.90
p					<.001	<.001	<.001
Werkexploratie	ns	ns	ns	ns			
V						.04	.04
F _(1,146)					14.65	6.26	6.13
p					<.001	.013	.014
Kwaliteitenreflectie	ns	ns	ns	ns			
V						.06	.06
F _(1,146)					8.30	9.33	9.28
p					.005	.003	.003
Netwerken	ns	ns	ns	ns			
V						.10	.09
F _(1,146)					20.22	14.71	13.07
p					<.001	<.001	<.001
Loopbaansturing	ns	ns					
V			.05			.09	.06
F _(1,146)			7.18	9.29	7.75	13.62	8.22
p			.008	.003	.006	<.001	.005

Noot. ns = niet significant; lvA = Invloed van anderen; V = Roy's largest root

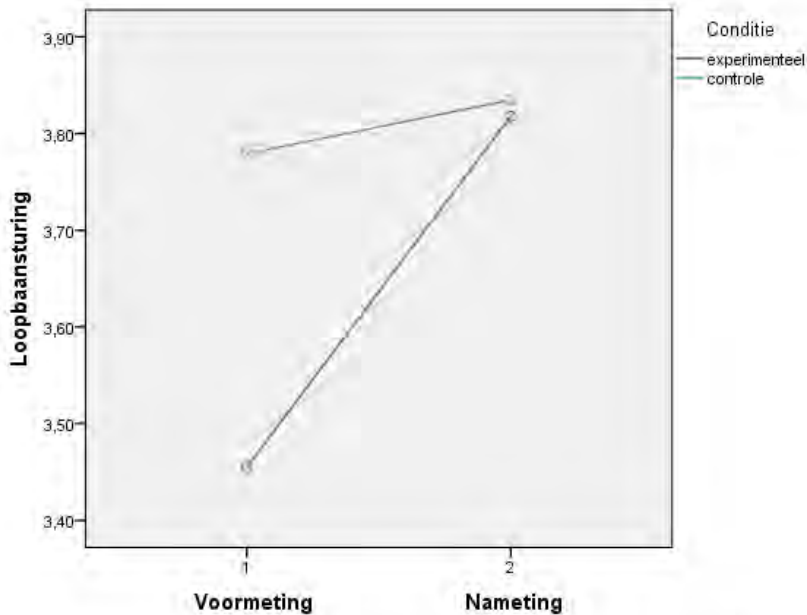
Wat ten eerste opvalt is dat het effect van de nameting van 'invloed van anderen' bij zes van de zeven afhankelijke variabelen significant is. Dit komt omdat er tussen de schaal invloed van anderen en deze afhankelijke variabelen substantiële correlaties bestaan (respectievelijk .21, .52, .41, .34, .43 en .37 bij de nametingen, alle $p < .01$).

Ten tweede zijn de effecten van de interacties tussen de voormeting en nameting van 'invloed van anderen' enerzijds, en tijd anderzijds, bij vijf van de zeven afhankelijke variabelen significant. Dit is een gevolg van het feit dat de in de tijd corresponderende metingen van invloed van anderen en deze afhankelijke variabelen, sterker met elkaar correleren dan de in de tijd verwijderde metingen. Bijvoorbeeld: de voormetingen en nametingen van 'attitude' en 'invloed van anderen' correleren respectievelijk .38 en .52. Daarentegen is de correlatie tussen de voormeting van 'attitude' en de nameting van 'invloed van anderen' .36 en de correlatie tussen de nameting van 'attitude' en de voormeting van 'invloed van anderen' slechts .15. De laatste is zelfs niet significant. Deze effecten lijken dus uitsluitend een gevolg te zijn van de omstandigheid dat metingen die op hetzelfde moment zijn verricht, sterker met elkaar samenhangen dan metingen die op verschillende tijdstippen zijn uitgevoerd. Dit resultaat is een veel voorkomend fenomeen bij herhaalde metingen en in de context van dit onderzoek eigenlijk niet relevant.

Een resultaat dat voor dit onderzoek wel belangwekkend is, is de interactie tussen conditie en tijd bij de variabele 'loopbaansturing.' Dit effect is significant en in de verwachte richting (zie Figuur 4.2). Althans, de controlegroep scoort hoger op de voormeting maar groeit nauwelijks en wordt ingehaald door de experimentele groep, waarin de gemiddelde score op loopbaansturing tussen voormeting en nameting substantieel toeneemt. Voor de variabele loopbaansturing lijkt er dus een positief effect op te treden van de interventie.⁶

⁶ Strikt genomen is het interactie-effect echter net niet statistisch significant. Omdat er zeven analyses zijn gedaan, zou om kanskapitalisatie te voorkomen, getoetst moeten worden met een overschrijdingskans van .007 in plaats van .05.

Dezelfde analyse is nog eens verricht met schooltype als extra *between subjects* factor, om na te gaan of het effect op vmbo en mbo eventueel verschilt. Dat bleek niet het geval.

Covariaten zijn de voor- en nametingen van de schaal Invloed van anderen

Figuur 4.2 Interactie tussen tijd en conditie bij loopbaansturing

Ten slotte is nagegaan of de correlaties tussen de afhankelijke variabelen en de nametingen van 'invloed van anderen' sterker zijn dan de correlaties tussen de afhankelijke variabelen en de voormetingen van 'invloed van anderen'. Uit de covariantie-analyses blijkt immers dat het effect van de voormeting van invloed van anderen slechts in één analyse significant en het effect van de nameting in zes van de zeven analyses. Om te vermijden dat het eerder vermelde effect omtrent in de tijd corresponderende metingen hierbij de resultaten vertroebelt, zijn de correlaties

tussen de voormetingen van de afhankelijke variabelen en invloed van anderen enerzijds, en anderzijds de nametingen van de afhankelijke variabelen en invloed van anderen, paarsgewijs met elkaar vergeleken (zie Tabel 4.3).

Tabel 4.3 Correlaties tussen in de tijd corresponderende metingen

Voormetingen	Voormeting invloed van anderen	Nametingen	Nameting invloed van anderen
Loopbaangedrag	.09	Loopbaangedrag	.14
Zekerheid	.17	Zekerheid	.21
Attitude	.38	Attitude	.52
Werkexploratie	.31	Werkexploratie	.41
Kwaliteitenreflectie	.30	Kwaliteitenreflectie	.34
Netwerken	.32	Netwerken	.43
Loopbaansturing	.37	Loopbaansturing	.37

Ofschoon in bijna alle gevallen de correlaties tussen de nametingen sterker zijn dan die tussen de voormetingen, is dat slechts in één geval statistisch significant. Dat gaat om de vergelijking tussen de voor- en nametingen van ‘attitude’ en ‘invloed van anderen’ (Fischer $z = 2.20$, $p < .05$). Het is overigens bekend dat deze toets voor het verschil tussen twee correlaties nogal conservatief is, dus er niet snel een significant resultaat is.

Er lijkt dus wel een lichte trend waarneembaar in de zin dat de samenhang tussen ‘invloed van anderen’ en ‘loopbaancompetenties’ na de interventie sterker is dan ervoor. Of het hier om een effect van de interventie gaat, valt moeilijk te zeggen.

Concluderend kan worden gesteld, dat er een effect van de interventie op loopbaansturing is gevonden. De groep leerlingen die het programma ouderbetrokkenheid volgde, laat een

substantiële toename zien van de gemiddelde score op deze variabele tussen de voormeting en de nameting. Ofschoon de gemiddelde score op loopbaansturing in de controlegroep vóór de interventie duidelijk hoger was dan de gemiddelde score in de experimentele groep, laat de controlegroep nauwelijks tot geen groei zien. Dit effect is op beide betrokken schooltypen, vmbo en mbo, identiek.

5 Conclusie

Ouders spelen een belangrijke rol in het studie- en beroepskeuzeproces van hun kinderen, maar niet alle ouders blijken in staat om hun kind hierbij te helpen. Een consortium van onderzoekers en scholen voor vo en mbo in de regio Utrecht ontwikkelde en onderzocht een programma met dit doel voor leerlingen en ouders rond thuisopdrachten.

Door middel van ontwerpgericht onderzoek is in samenwerking met de deelnemende scholen een interventie ontwikkeld om de rol van ouders te versterken in de keuze- en loopbaanbegeleiding. Daarbij is aangesloten bij bestaande kennis en inzichten uit de literatuur en eerder ontwikkelde materialen. De interventie is geëvalueerd door middel van groepsgesprekken met leerlingen en schriftelijke evaluaties bij ouders en leerlingen waarna de interventie is aangescherpt. De effecten van de interventie zijn onderzocht met behulp van herhaalde metingen bij vierdejaars vmbo'ers en eerstejaars mbo'ers. Binnen de regio zijn controlegroepen gevonden van dezelfde leerroutes en leerjaren. De verschillen in de ontwikkelingen tussen de leerlingen die wel en niet deelnamen aan de interventie werden onderzocht.

5.1 Antwoord op de onderzoeksvragen

Inzichten uit literatuur

De eerste onderzoeksvraag luidt: In hoeverre is er in de literatuur een verband aangetoond tussen de wijze van de keuze- en loopbaanbegeleiding en leerresultaten en doorstroming?

Wat is de rol van ouders bij keuze- en loopbaanbegeleiding en wat zijn effectieve interventies op dit gebied?

Uit onderzoek blijkt dat betrokkenheid van ouders bevorderlijk kan zijn voor leerresultaten (Bakker e.a., 2013). Ook is kennis voorhanden over benodigde condities om betrokkenheid van ouders bij de school van hun kind te vergroten, zoals van begin af aan als onderwijsinstelling contact onderhouden met ouders, duidelijkheid scheppen over wederzijdse verwachtingen, ook positief contact onderhouden (niet alleen als er problemen zijn) en informeren van ouders. De studie- en beroepskeuze is echter nog amper onderwerp van gesprek tussen school en ouders (Lusse, 2014). Recent is wel onderzoek gedaan op 12 vmbo scholen naar interventies om de rol van ouders te versterken bij de studie- en beroepskeuze. Dit ging eveneens om thuisopdrachten, loopbaangerichte voortgangsgesprekken en interactieve ouderbijeenkomsten. De ervaringen van de betrokkenen waren overwegend positief. Ook vindt momenteel een promotieonderzoek plaats naar dit thema⁷. Er is op dit moment nog weinig empirische kennis over effectieve interventies in het betrekken van ouders bij keuze- en loopbaanbegeleiding.

Wat scholen doen aan keuze- en loopbaanbegeleiding

De tweede onderzoeksvraag luidt: Wat doen scholen aan keuze- en

⁷ <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/onderzoek/lectoren/talentonwikkeling/promovendi/monique-strijk/>

loopbaanbegeleiding? Betrekken zij ouders hierbij? Zo ja, op welke wijze? Deze vraag is gesteld omdat ook reguliere activiteiten van scholen op het gebied van loopbaanoriëntatie en – begeleiding eventueel effecten kunnen opleveren, die niet kunnen worden gescheiden van de mogelijke effecten van de interventie. Bij aanvang van het project is geïnventariseerd wat aan dit project deelnemende scholen doen aan reguliere LOB activiteiten, al dan niet met ouders. Er waren vooral overeenkomsten in activiteiten. Bij alle scholen/colleges houden leerlingen zich bezig met eigen kwaliteiten en interesses, overall wordt een portfolio gebruikt om resultaten in bij te houden. Er zijn ouderavonden en ouders worden geïnformeerd over de voortgang op school. Er bleken wat dit betreft geen noemenswaardige verschillen te zijn tussen de verschillende vo-scholen en tussen de mbo colleges.

Ontwerp en implementatie van een interventie voor leerlingen en ouders op het vmbo en mbo

De derde onderzoeksvraag wordt beantwoord door middel van ontwerpgericht onderzoek. De onderzoeksvraag is: Hoe kan een interventie om de rol van ouders te versterken in de keuze- en loopbaanbegeleiding worden vormgegeven? Hoe verloopt de implementatie? Uit dit project kunnen we concluderen dat een programma met drie thuisopdrachten als onderdeel van een samenhangend LOB-curriculum, dat in kader van het huidige project is ontworpen en geëvalueerd, de rol van ouders in de keuze- en loopbaanbegeleiding van leerlingen in het vo en studenten in het mbo kan versterken. Uit evaluaties bleek dat leerlingen en ouders het programma redelijk positief hebben gewaardeerd en een deel van hen hier profijt van heeft gehad.

Het verloop van de implementatie

Over de implementatie kunnen we stellen dat dit moeizaam verliep, maar uiteindelijk na diverse aanpassingen aan het programma, wel is gelukt. Het moeizame verloop had een aantal

oorzaken. Tijdens het ontwerpproces kwam er weinig reactie van betrokkenen op de scholen op concept-ontwerpen. Pas vlak voor de uitvoering werd geconstateerd dat een en ander niet goed aansloot bij het onderwijstype of bij de belevingswereld van de student. Dit was in een fase waarin nog weinig ruimte was voor experimenteren en aanpassing. Ook waren de uitvoerders in veel gevallen andere personen dan de personen die betrokken waren geweest bij het ontwerp. De uitvoerders die zelf niet hadden meegedacht over het ontwerp, konden soms niet goed uit de voeten met het programma.

Daarnaast bleek het programma zoals dat aanvankelijk is ontworpen te omvangrijk te zijn voor ouders. Vier maal op school komen voor een bijeenkomst was te veel gevraagd. Ook docenten kregen dit organisatorisch moeilijk geregeld. Een beperkte tijdsinvestering en laagdrempelige deelname door ouders met thuisopdrachten bleek wel goed haalbaar te zijn.

Het uitgangspunt was dat de thuisopdrachten ingebed zouden worden in LOB-lessen op school, zodat er op school voorbereiding was op de thuisopdrachten en deze opdrachten na afloop een vervolg op school zouden krijgen. Uit de evaluaties met leerlingen en ouders blijkt dat dit niet overal goed is gelukt. Soms werd alleen schriftelijk gecommuniceerd met leerlingen en ouders over de opdrachten. De thuisopdrachten staan nog te los van het LOB-curriculum en hadden in veel gevallen een te vrijblijvend karakter, wat ook een beperkte deelname van leerlingen en ouders als gevolg had.

Daarnaast waren er per school of college slechts enkele enthousiaste individuen betrokken. Bij de vele personele wisselingen was het moeilijk om de activiteiten met anderen die het voortraject en de training gemist hadden voort te zetten.

Herhaaldelijk stonden eerder gemaakte keuzes ter discussie en moest een stap teruggedaan worden om verder te kunnen.

Tot slot bleek, ondanks zorgvuldige afstemming met de scholen, dat de timing van de interventie in het vmbo toch niet helemaal aansluit bij de fase van het keuzeprocess. Uitvoering in het vierde leerjaar is te laat, dit had in het derde leerjaar of eerder moeten plaatsvinden. Op het mbo was het programma (bij een smalle mbo-opleiding) te algemeen en te weinig toegespitst op de beroepsrichting die al gekozen was.

Opbrengsten van de interventie

De vierde onderzoeksvraag wordt beantwoord door middel van kwantitatief onderzoek met herhaalde metingen. Deze onderzoeksvraag luidt: Wat is de gepercipieerde effectiviteit van het programma 'ouders en loopbaankeuzes' in het vmbo en het mbo op:

- a. de attitude van leerlingen ten aanzien van studie- en beroepskeuze?
- b. loopbaangedrag (feitelijk ondernomen activiteiten) van leerlingen ten behoeve van loopbaankeuzes?
- c. loopbaancompetenties van leerlingen? (te weten: werkexploratie, kwaliteitenreflectie, netwerken en loopbaansturing).
- d. de mate waarin leerlingen zeker zijn over hun keuze voor een beroepsrichting?

Bij de leerlingen op zowel het vmbo als het mbo blijkt een significant effect op de loopbaancompetentie 'loopbaansturing'. De gemiddelde scores in de experimentele groep gaan tussen voor- en nameting vooruit, terwijl zij in de controleconditie hetzelfde blijven. Dit is een aanwijzing voor het effect van de interventie.

Bij de overige onderzochte variabelen (attitude, loopbaangedrag, keuzezekerheid, werkexploratie, kwaliteitenreflectie en netwerken) is er sprake van eenzelfde toename in beide groepen of scoort de experimentele- of controlegroep hoger op beide metingen. Overigens zijn de hoofdeffecten van tijd en conditie na correctie door het covariaat “invloed van anderen” niet significant. Bij de genoemde variabelen zijn geen aanwijzingen voor een effect van de interventie.

Verder is de sterkte van het verband tussen ‘invloed van anderen’ (waaronder van ouders) en de onderzochte afhankelijke variabelen bij leerlingen die hebben deelgenomen aan de interventie, na de interventie toegenomen. Gezien de doelstelling van het project om de rol van ouders bij de studie- en beroepskeuze te versterken is dit een uitkomst in de te verwachten richting. Of het hier om een effect van de interventie gaat, valt moeilijk te zeggen.

5.2 Conclusie

Er was een lange aanloop nodig voordat het programma kon worden uitgevoerd, waardoor er weinig ruimte was om te experimenteren met de definitieve versie van het programma. Desondanks zijn de bevindingen van leerlingen en docenten aardig positief. Dit ondanks een aantal tegenslagen binnen het project, zoals veel personele wisselingen en ook wisselingen van scholen en colleges waardoor de implementatie moeizaam verliep. Op het vmbo lijkt het programma iets positiever te zijn ontvangen door leerlingen en ouders dan op het mbo. Op het vmbo lijkt het standaard programma zoals ontwikkeld passend te zijn. Op het mbo was dit niet altijd het geval. Zo deed er een kappersopleiding mee aan dit project, een ‘smalle’ opleiding waarbij studenten worden opgeleid voor een specifiek beroep. Het behandelen van loopbaankeuzes in iets bredere zin dan kapper worden sloot voor studenten van deze opleiding niet goed aan. Voor dergelijke smalle

opleidingen op het mbo is het aan te raden om bepaalde onderdelen specifiek te maken in aansluiting op de beroepscontext.

Een risico is dat men onderschat hoeveel tijd nodig is om een dergelijk nieuw programma op een goede manier te implementeren in het onderwijs en collega's hierbij te betrekken. Experimenteren en evalueren is hierbij van belang. Er was meer tijd nodig om het programma goed in te bedden in het LOB-programma. Complicerend hierbij was dat LOB op alle deelnemende scholen in ontwikkeling was en er in een tijdsbestek van vier jaar veel is veranderd. Om naast deze ontwikkelingen ook nog een programma voor ouders te integreren was een grote opgave voor scholen die niet in alle gevallen goed gelukt is. Ook was het programma te weinig een teamaangelegenheid maar werd veelal uitgevoerd door enkele docenten die zich hiervoor hebben ingezet.

Een aanbeveling voor andere scholen is om vroeg genoeg te starten en met het hele team zodat teams meedenken en mee ontwikkelen aan het programma in het belang van eigenaarschap.

De keuze voor het leerjaar voor het werken met de thuisopdrachten is eveneens van belang. In dit project kwam het programma voor een aantal leerlingen in het vierde jaar van het vmbo te laat, nadat keuzes al grotendeels waren gemaakt. Op deze scholen zou het derde jaar beter passend zijn geweest, maar wellicht hangt het juiste moment af van het LOB-curriculum en verschilt dit per school. In een van de bijeenkomsten voor kennisbenutting met andere scholen werd geopperd dat het goed zou zijn om in alle leerjaren met thuisopdrachten te werken.

Ondanks de lage respons is er een effect gevonden op het gebied van de loopbaancompetentie 'loopbaansturing' in het vmbo en in het mbo. Loopbaansturing betreft – zoals het woord zegt – het

vermogen om sturing te geven aan de eigen loopbaan, bijvoorbeeld door zelf initiatieven te nemen om in de praktijk dingen uit te proberen en te leren wat nodig is om loopbaankeuzes te maken. Kennelijk is het programma bevorderlijk geweest voor het ontwikkelen van deze loopbaancompetentie. Ook bleek het verband tussen de invloed van de omgeving (waaronder ouders) bij leerlingen die hebben deelgenomen aan de interventie bij de tweede meting (dus na het programma) en loopbaancompetenties, sterker te zijn geworden. Op basis van deze correlaties kunnen we niet zeggen of dit laatste een gevolg is van het programma, maar dit zou zo kunnen zijn. Dit resultaat in combinatie met het kwalitatief onderzoek stemt wel hoopvol dat de doelstelling van het project ondanks de moeizame implementatie deels is bereikt: het versterken van de rol van ouders bij de studie- en beroepskeuze. Uit de evaluaties blijkt in elk geval dat er goede gesprekken thuis hebben plaatsgevonden over de studie- en beroepskeuze. Voor een deel van de leerlingen en ouders was dit nieuw of heeft dit tot nieuwe inzichten geleid. De zorgen zijn er met name over de organisatie van het programma op de scholen en aansturing en eigenaarschap zodat betrokkenheid van ouders bij loopbaankeuzes een structureel onderdeel kan zijn van LOB.

Reflectie op het onderzoek

Achteraf gezien heeft het langdurige ontwerpproces in samenwerking met de scholen veel tijd en inzet gekost van alle betrokkenen en relatief weinig opgeleverd. Maar weinig van de ontworpen opdrachten in de ontwerpessies zijn uiteindelijk gebruikt bij de interventie. Het was beter geweest om vooral input vooraf en reacties op concepten te vragen van de scholen en het ontwerp te laten doen door enkele specialisten op het gebied van LOB en ouderbetrokkenheid met ook inhoudelijke expertise in de behandelde thema's (gespreksvoering over kwaliteiten, onderwijssysteem, sociaal kapitaal) en in didactiek.

Daarnaast was meer aandacht en aansturing nodig voor de implementatiestrategie (de uitvoering van het programma). Voor de implementatie is wel ruim voorzien in tijd in de begroting voor de scholen en training en instructie van de uitvoerders maar dit bleek niet voldoende te zijn. Achteraf gezien was het goed geweest om een procesbegeleider in te zetten gedurende het hele project die de betrokkenen op de scholen ondersteunt, adviseert, informeert en helpt herinneren aan afgesproken activiteiten zodat iedereen is geïnformeerd en op tijd doet wat nodig is. Meer aandacht voor de implementatiestrategie vraagt van onderzoekers ook additionele expertise op het gebied van duurzame onderwijsverbetering of – vernieuwing. Modellen over co-creatie, theory of change, appreciative inquiry, diffusie- en adoptietheorie en professionele leercultuur kunnen aanknopingspunten bieden.

Wat de effectiviteitsmeting betreft waren aantallen deelnemende scholen en colleges kleiner dan beoogd. Bij één vo school en één mbo college was de respons dermate laag, dat nauwelijks van deelname te spreken is. Een hogere respons bij alle scholen en colleges zou een completer beeld geven en zou vergelijking van vmbo leerwegen en mbo-niveaus mogelijk maken. Daar komt bij dat leerlingen op het vmbo uit de theoretische leerweg oververtegenwoordigd waren in de contolegroep. Mogelijk heeft dit invloed gehad op de resultaten.

In dit onderzoek zijn percepties gevraagd van leerlingen naar hun loopbaancompetenties en de mate waarin zij zeker zijn over de keuze voor een beroepsrichting. Het was beter geweest om ook feitelijke gegevens te betrekken in het onderzoek zoals schoolprestaties met betrekking tot loopbaancompetenties of oordelen van docenten over de prestaties van hun leerlingen.

Literatuur

- Akker, J. van den, Kuiper, W., & Nieveen, N. (2012). Bruggen slaan tussen beleid, praktijk en wetenschap in curriculum-ontwikkeling en -onderzoek. *Pedagogische Studiën*, 89(6), 399-410.
- Bakker, J., Denessen, E., Dennissen, M. & Oolbekkink-Marchand, H. (2013). *Leraren en ouderbetrokkenheid. Een reviewstudie naar de effectiviteit van ouderbetrokkenheid en de rol die leraren daarbij kunnen vervullen*. Nijmegen: Radboud Universiteit – ILS.
- Benner, A.D., Boyle, A.E., & Sadler, S. (2016). Parental involvement and adolescents' educational success: The roles of prior achievement and socioeconomic status. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 1053-1064.
- Berg, E. van den, Kouwenhoven, W. (2008). Ontwerponderzoek in vogelvlucht. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*. - 29(4) 20-26
- Bruin, G. de, Linden, J. van de, Vegt, A. van de & Aa, R. van der (2012). *Monitor ouderbetrokkenheid in het po, vo en mbo*. Rotterdam/Utrecht: Ecorys/Oberon.
- Derriks, M. & Vergeer, M. (2010). *Doorstroom in het ROC. Een kwestie van goed kiezen en doorzetten?* Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Desforges, C. & Abouchar, A. (2003). *The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievements and adjustment. A literature review*. London: Department for education skills

- Eck, E. van, Voncken, E., Glaudé, M. & Roeleveld, J. (2013). *Opwaarts, mars! Een verklarende analyse van (verwachte) ontwikkelingen in de deelname aan het vmbo en het vo.* Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Elffers, L. (2011). *The transition to post-secondary vocational education. Students' entrance, experiences and attainment.* Proefschrift.
- Esch, W. van & J. Neuvel (2008). *De juiste afslag nemen. Studie- en beroepskeuze op drie vmbo's in Amsterdam: ervaringen van leerlingen.* 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Esch, W. van, Petit, R., Neuvel, J. & Karsten, S. (2011). *Sociaal kapitaal in het mbo: slagboom of hefboom? Onderzoek onder mbo'ers en docenten.*
- Esch, W. van, Petit, R., Smit, F. (2011). *Nabij op afstand: ouders en het mbo.* Den Bosch/Utrecht: eco.
- Forum (2009). *Beroepsbeelden, -wensen en -voorkeuren van allochtone ouders.* Utrecht: FORUM, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling.
- Gaag, M. van der & Snijders, T.A.B. (2003). *A comparison of measures for individual social capital.* Groningen/Amsterdam: ICS/University of Groningen/Vrije Universiteit Amsterdam.
- Gottfredson, L. (2003). The Challenge and Promise of Cognitive Career Assessment. *Journal of Career Assessment*, 11, pp. 115-135.
- Herweijer, L., Vogels, R. m.m.v. Andriessen, I. (2013). *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs.* Den Haag: SCP.
- Hill, N. & Tyson, D. (2009). Parental Involvement in Middle School: A Meta-Analytic Assessment of the Strategies That Promote Achievement. *Developmental Psychology American Psychological Association*, 45 (3), 740-763.

- Hooge, E. H. & Oostdam, R. J. (2012). Actief ouderschap doet ertoe voor de schoolse ontwikkeling van kinderen. *De Cascade*, nummer 18, p.11 – 13.
- Houkes, A., & Kok, L. (2009). *Effectiviteit informele netwerken*. Amsterdam: SEO Economisch onderzoek.
- JOB (2012). *JOB-monitor 2012. Studententevredenheid in het mbo*. Amsterdam: JongerenOrganisatieBeroepsonderwijs. www.job-site.nl.
- Groeneveld, M.J. & Steensel, K. van (2009). *Ouders@mbo. Een onderzoek naar de kenmerken van ouders van mbo-leerlingen*. Hilversum: Hiteq.
- Klaassen, C., Vreugdenhil, B. & Boonk, L. (2011). *Ouders en de loopbaanoriëntatie van hun kinderen*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Koning, J. de, Gelderblom, A. & Gravesteyn, J. (2010). *Techniek: Exact goed? Het keuzeprocés van allochtone en autochtone leerlingen in het (v)mbo verklaard*. Rotterdam: SEOR, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Kuijpers, M. (2012). *Architectuur van leren voor de loopbaan: richting en ruimte*. Oratie. www.ou.nl.
- Kuijpers, M., Strijk, M., Lusse, M. (2017). *Ouderbetrokkenheid bij loopbaanontwikkeling van vmbo-leerlingen*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.
- Lasky, S. (2001). The cultural and emotional politics of teacher-parent interactions. *Teaching and Teacher Education*, 17 (4), 403-415.
- Lusse, M. (2013). *Een kwestie van vertrouwen. Een ontwerpgericht onderzoek naar het verbeteren van het contact met ouders in het 'grootstedelijk' vmbo als bijdrage aan preventie van schooluitval*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Lusse, M. & Diender, A. (2014). *Samenwerken aan schoolsucces: school en ouders in vo en mbo*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

- Lusse, M (2015). *Van je ouders moet je het hebben. Met ouders samen werken aan het toekomstperspectief van de jeugd in Rotterdam Zuid*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam Uitgeverij.
- Lusse, M. (2016). Contact met ouders in het grootstedelijke vmbo. *Pedagogiek*, 36(3), 267-289.
- McKenney, S., Nieveen, N. M., & van den Akker, J. (2006). Design research from a curriculum perspective. In J. van den Akker, K. Gravemeijer, S. McKenney, & N. Nieveen (Eds.), *Educational design research* (pp. 67-90). London: Routledge.
- Menheere, A. & Hooge, E. (2010). *Ouderbetrokkenheid in het onderwijs. Een literatuurstudie naar de betekenis van ouderbetrokkenheid voor de schoolse ontwikkeling van kinderen*. Amsterdam: Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding, Hogeschool van Amsterdam.
- Meijers, F., Kuijpers, M. & Winters, A. (2010). *Leren kiezen/kiezen leren. Een literatuurstudie*. Den Bosch/Utrecht: ecbo.
- Mittendorff, K. (2010). *Career conversations in senior secondary vocational education*. Proefschrift.
- Molen, H. van der (2009). *Meer Betrokken Ouders. Kwalitatief onderzoek naar ouderbetrokkenheid in relatie tot voortijdig schoolverlaten in het middelbaar beroepsonderwijs*. Den Haag: OUDERS & COO.
- Mijs, J. (2008). Meritocracy or Plutocracy. Finding Explanations for the Educational Disadvantages of Moroccan Immigrants Living in the Netherlands. *Amsterdam Social Science*, 1 (1), 44-70.
- Neuvel, J. & Esch, W. van (2004). *De doorstroom van vmbo naar mbo: Een onderzoek naar de doorstroomregeling in cohort 1. 's-Hertogenbosch: CINOP*.
- Neuvel, J. & Esch, W. van (2005). *De doorstroom van vmbo naar mbo: Een onderzoek naar de doorstroomregeling en de relatie tussen het beroepsperspectief en de beroepsopleiding in het mbo. 's-Hertogenbosch: CINOP*.

- Neuvel, J. & Esch, W. van (2006). *De doorstroom van vmbo naar mbo: Jaarrapportage 2005*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Neuvel, J. & Esch, W. van (2010). *Van vmbo naar mbo: doorstroom en loopbaankeuzes, Monitor doorstroom vmbo-mbo, cohort 4 en cohort 5*. Den Bosch/Utrecht: ecbo.
- Neuvel, J. & Esch, W. van (2011a). *Opleidingsniveau en beroepsrichting in de doorstroom van vmbo naar mbo*. Den Bosch/Utrecht: ecbo.
- Neuvel, J. & Esch, W. van (2011b). *Een kijkje in de praktijk met vmbo Carrousel. Wat vmbo'ers leren van bezoeken aan het werkveld in de sector Zorg & Welzijn*. Den Bosch/Utrecht: ecbo.
- Neuvel, J. & Esch, W. van (2014). *Leerlingen uit de theoretische leerweg over de doorstroom naar mbo en havo*. Den Bosch: ecbo (forthcoming).
- Oomen, A. (2010). *Ouders en de loopbaan van hun kind*. Utrecht: APS.
- Onderwijsraad (2010). *Ouders als partners. Versterking van relaties met en tussen ouders op school*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Perna, L.W. & Titus, M.A. (2005). The Relationship between Parental Involvement as Social Capital and College Enrollment: An Examination of Racial/Ethnic Group Differences. *The Journal of Higher Education*, 76 (5)
- ROA (2011). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2010*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Universiteit Maastricht.
- Smit, F., Sluiter, R. & Driessen, G. (2006). *Literatuurstudie ouderbetrokkenheid in internationaal perspectief*. Nijmegen: ITS.
- Tartwijk, J. van, Brekelmans, M., Brok, P., den, Mainhard, T. (Eds.), *Theorie en praktijk van leren en de leraar : liber amicorum Theo Wubbels* (pp. 25-42). Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Bijlagen

Bijlage 1: Betrouwbaarheid

Tabel I geeft een overzicht van de interne consistentie van de schalen bij de voormetingen en nametingen alsmede de test – hertest betrouwbaarheid.

Tabel I Betrouwbaarheden schalen loopbaancompetenties en schaal invloed van anderen

Schaal	α Voormeting		α Nameting		rho	N	N items	N (voor-na)	
	vmbo	mbo	vmbo	mbo				vmbo	mbo
Loopbaangedrag	.87	.86	.87	.89	.50	162	11	96-97	71-68
Zekerheid	.87	.69	.80	.88	.51	164	4	96-97	72-69
Attitude	.63	.58	.63	.67	.52	163	8	95-97	72-69
Werkexploratie	.73	.56	.60	.61	.53	152	4	92-92	70-66
Kwaliteitenreflectie	.80	.80	.76	.84	.51	152	5	92-92	70-66
Netwerken	.81	.79	.86	.82	.55	152	3	92-92	70-66
Loopbaansturing	.66	.88	.79	.79	.59	153	3	92-92	70-68
Invloed anderen	.58	.78	.58	.78	.39	150	8	92-92	68-66

Noot. α : Cronbach's interne consistentiecoëfficiënt; rho: test – hertest betrouwbaarheid, gebaseerd op samengevoegde steekproeven vmbo en mbo

Ofschoon sommige maten voor de interne consistentie aan de lage kant zijn, zijn somscores berekend voor de acht vermelde schalen.

Enkele karakteristieken van de scoreverdelingen zijn gegeven in Tabel II.

Tabel II Gemiddelden en standaardafwijkingen schalen loopbaancompetenties en invloed van anderen

Loopbaancompetentie	Gemiddelde	Standaardafwijking	Minimumscore	Maximumscore
Voormetingen				
Loopbaangedrag	3,35	0,79	1,45	5,00
Zekerheid	3,34	1,02	1,25	5,00
Attitude	3,43	0,38	2,00	5,00
Werkexploratie	3,40	0,74	1,50	5,00
Kwaliteitenreflectie	3,90	0,64	2,20	5,00
Netwerk	3,13	1,00	1,00	5,00
Loopbaansturing	3,69	0,79	1,00	5,00
Invloed van anderen	3,19	0,61	1,13	5,00
Nametingen				
Loopbaangedrag	3,48	0,81	1,00	5,00
Zekerheid	3,72	0,88	1,00	5,00
Attitude	3,40	0,47	1,75	5,00
Werkexploratie	3,54	0,69	1,25	5,00
Kwaliteitenreflectie	3,88	0,63	2,00	5,00
Netwerk	3,38	1,03	1,00	5,00
Loopbaansturing	3,83	0,72	1,67	5,00
Invloed van anderen	3,30	0,60	1,88	5,00

Recent uitgegeven rapporten Kohnstamm Instituut

- 999 Heim, M., Weijers, S.
Basisondersteuning in passend onderwijs. El Paso 41.
Alleen digitaal.
- 998 Guuske Ledoux & Sietske Waslander.
Stand van zaken Evaluatie Passend Onderwijs.
Deel 4: Governance in de samenwerkingsverbanden.
El Paso 43. Alleen digitaal.
- 997 Eck, P. van & Koopman, P.N.J.
Kinderen met Downsyndroom en onderwijs. Periode
2008/09 – 2017/18. El Paso 35. Alleen digitaal.
- 996 Boogaard, M., Glaudé, M., Schenke, W., Weijers, D. &
Snoek, M.
Loopbaanpaden van leraren in het voortgezet onderwijs.
- 994 Schenke, W., Heemskerk, I.M.C.C., Lockhorst, D., Bomhof,
M., m.m.v. Weijers, D. & Aarsen, E. van.
Monitor Professionele ontwikkeling schoolleiders en
bestuurders VO 2016-2017.
- 993 Volman, M.L.L., Raban, A.G., Heemskerk, I.M.C.C., Ledoux.
G., Kuiper, E.J.
Toekomstgericht onderwijs.
- 992 Bierkens, I.C., & Zoontjens, P.J.J.
De zorgplicht en de juridische handhaving daarvan.
(Alleen digitaal)
- 991 Sligte, H.W, Admiraal, W.F., Schenke, W., Emmelot, Y.E.,
Jong, L.A.H. de.
De School als PLG. + Bijlagerapport. (Alleen digitaal)
- 990 Boogaard, M., Buisman, M., Glaudé, M.
Docentstages in het mbo.
- 989 Schenke, W., Elshof, D., & Heemskerk, I.M.C.C.
Regionale samenwerking rondom opleidingsscholen.

Deze rapporten zijn te bestellen via: secr@kohnstamm.uva.nl
Voor meer informatie, zie; <http://www.kohnstammstituut.nl>

